

અધ્યાત્મ

વર્ષ : ૪૮, માર્ચ ૨૦૨૬, અંક : ૬

॥ શાંતિ થકી સહેવું ॥

શાંતિ થકી સહેવું દર્દ સૌ શાંતિ થકી સહેવું.
કો'ને ના કહેવું દર્દ સૌ શાંતિ થકી સહેવું.
પ્રેમપંથ છે વિકટ ખરેખર પ્રથમ લખી લેવું,
વિપત્તિ વેદના વ્યથા વિચારી દીલડું પછી દેવું.
પાછળથી પસ્તાવું ના, ના શૂન્ય થઈ રહેવું,
શાંતિ થકી સહેવું દર્દ સૌ શાંતિ થકી સહેવું.
હિંમત ને ધીરજથી આગે નિત ઘપતા રે'વું,
આશાને ના કદી છોડવી, વહેણ સમ વહેવું.
માર્ગ કાઢવો છો ને આવે દુઃખ ગમેતેવું.
શાંતિ થકી સહેવું દર્દ સૌ શાંતિ થકી સહેવું.
અંતર હોય અશાંત છતાંયે વચન મધુર કે'વું,
સહવાનું પણ સદા ન રહેતું સંત કહે એવું.
એમ વિચારી સહવામાંયે સુખ ઉત્તમ લહેવું.
શાંતિ થકી સહેવું દર્દ સૌ શાંતિ થકી સહેવું.

- પૂ. શ્રીયોગેશ્વરજી
(‘દ્યુતિ’ કાવ્યસંગ્રહ)

॥ वरद हस्त प्रभु तमारो, सदाय रडेजो ज्वनसहारो ॥

॥ अध्यात्म ॥

(आध्यात्मिक विकासनी नवी ज क्षितिज ખોલતું માસિક)

સંસ્થાપક : પરમ પૂજ્ય શ્રીયોગેશ્વરજી

પ્રકાશક : સર્વમંગલ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ

આદ્ય તંત્રી : શ્રીનારાયણ જાની

સંપાદક : શ્રીતરલા દેસાઈ-ડૉ. અરુણા ઠાકર

વ્યવસ્થાપક : શ્રીઆશિષ વી. ગોહિલ P.966 466 9052

મુદ્રણ : વૃન્દા ભૂપેન્દ્ર પટેલ, OLD L.I.G 167, આનંદનગર, ભાવનગર-૫

લેખો મોકલવાનું સ્થાન : ૩૦૧/મૂર્તિધામ ડ્રીમ્સ, ભગવતી નર્સરીની બાજુમાં,
ડી.કે.પટેલ હોલ સામે, નારણપુરા, અમદાવાદ-૧૩

અધ્યાત્મ' ઈમેઇલ એડ્રેસ : avgohil1@gmail.com

વેબ સાઇટ 'SWARGAROHAN.ORG'

ગ્રાહકોને 'ગ્રાહક નંબર' સરનામા સાથે લખવામાં આવે છે તે નોંધી લેવો.

'અધ્યાત્મ' દર માસની ૧ તારીખે પ્રસિદ્ધ થશે.

આ અંકના ટાઇટલ પેઇજ સાથે કુલ પાનાં ૬૮.

છૂટક નકલ ૮-૦૦। દસ વર્ષ માટે ૨૫૦/-

વિદેશમાં વાર્ષિક રૂા. ૧૬૫૦/-। દસ વર્ષ માટે ૧૬,૫૦૦/-

'અધ્યાત્મ'માં અધ્યાત્મવિષયક લેખો, ભજનો, ગીતો આવકાર્ય છે.

'અધ્યાત્મ'નું વાર્ષિક લવાજમ બંધ કરેલ છે. તેને બદલે નવા બનનાર ગ્રાહકે

ઓછામાં ઓછા બે વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૫૦/- ભરવાનું રહેશે.

આ લવાજમ ડ્રાફ્ટ અથવા મનીઓર્ડરથી નીચેના સરનામે મોકલવાનું રહેશે :

સર્વમંગલ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ

'સ્વર્ગારોહણ', દાંતા રોડ, અંબાજી. તા. દાંતા, જી : બનાસકાંઠા

પિન કોડ : ૩૮૫૧૧૦ મો.નં.+૯૧ ૯૬૦ ૧૫૮ ૧૯૨૧

॥ દિમિત્રીના પ્રયોગનું રહસ્ય ॥

દિમિત્રી નામનો એક એક ખેડૂત જમીનથી ચાર ફૂટ અધ્ધર ઊંચો થઈને દસ મિનિટ સુધી ગુરુત્વાકર્ષણથી મુક્ત હવામાં ઊંચકાયેલો રહી શકતો. સેંકડો વૈજ્ઞાનિકો સમક્ષ તેણે આ પ્રયોગ દેખાડ્યો હતો.

એ દિમિત્રીને કોઈએ પૂછ્યું; ‘તારા આ હવામાં ઊંચકાવાનું રહસ્ય શું છે?’ ત્યારે એણે બે વાત કહી : (૧) હું સમર્પણભાવથી પ્રભુને કહું છું કે, હું મારી જાતને તારા સમર્થ હાથમાં સોંપું છું. તારા શરણે આવું છું. હું મારી શક્તિથી હવામાં ઊંચકાઈ શકતો નથી, એની શક્તિને કારણે જ આ બને છે.

જ્યાં સુધી હું ‘હું’ રહું છું ત્યાંસુધી હું ઊંચકાઈ શકતો નથી. બે ત્રણ વાર મારા પ્રયોગો નિષ્ફળ ગયા. પ્રયોગ જોવા દૂર દૂરથી સેંકડો લોકો આવેલા અને એનું હવામાં ઊંચકાવાનું શક્ય ન બન્યું ત્યારે એણે લોકોની ક્ષમા માગી. લોકોએ પૂછ્યું; ‘તમે કેમ તમારા પ્રયોગમાં નિષ્ફળ ગયા?’ એણે જવાબ આપ્યો; ‘ભાઈઓ, હું મારી જાતને ભૂલી શકવામાં અસમર્થ થયો હોવાથી હવામાં ઊંચકાઈ શકતો નથી. જ્યાં સુધી મારા મનમાં થોડો પણ મારાપણાનો ખ્યાલ રહેલો હશે ત્યાં સુધી ગુરુત્વાકર્ષણનું જોર ચાલુ રહેશે, ને જમીન મને નીચે ખેંચતી રહેશે. પણ જ્યારે હું પોતાને ભૂલી જઈશ, મને યાદ નહિ રહે કે હું છું; માત્ર એટલું યાદ રહેશે કે પ્રભુ છે. બસ. મારું શરીર અધ્ધર થઈ જશે.’

—‘ઓશોનું કેળવણીદર્શન’

(અનુ. શ્રીઅમૃત ચૌધરી)

॥ ॐ योगेश्वराय नमः ॥ ॥ ॐ 'मा' सर्वेश्वर्ये नमः ॥

૧૮ માર્ચ, ૨૦૨૬
પરમ પૂજ્ય શ્રીયોગેશ્વરજીનો
સૂક્ષ્મ પ્રાગટ્યદિન

॥ પૂ.શ્રી-રચિત 'સત્સંગ' પુસ્તકાર્ણવનાં મૌક્તિકમ્ ॥
(સંપાદન)

જેમ સૂર્યના ઉદય સાથે ઝાકળબિંદુઓ તિરોહિત થાય છે. તેમ પ્રભુનાં દર્શન થતાં બધી બીમારીઓ નષ્ટ થાય છે. મુખ્ય મુદ્દો જાગૃતિનો, બોધના ઉદયનો છે. 'સ્વ'ને પગથિયા પર મૂકી દેશો કે મંદિરમાં પ્રવેશ શક્ય બનશે. એ મંદિરનું નામ છે : 'રસો વૈ સઃ'. ત્યાં ન 'સ્વ' છે, ન 'પર'. ત્યાં માત્ર તે એક જ છે.—પરમ પ્રભુ !

માર્ચ : ૨૦૨૬

૫

અનુક્રમ

નિવેદન		૭
૧ શ્રીયોગેશ્વરકથામૃત	શ્રી'મા' સર્વેશ્વરી	૮
૨ વાર્તાતત્ત્વનું મહત્ત્વ	સંકલન	૧૦
૩ 'સત્સંગ' પુસ્તકની પ્રસ્તાવના	શ્રીયોગેશ્વરજી	૧૧
॥ પૂ.શ્રી-રચિત 'સત્સંગ' પુસ્તકાર્ણવનાં મૌકિતિકમ્ : સંપાદન ॥		
(૧) ભક્તની અનન્યતા	શ્રીયોગેશ્વરજી	૧૨
(૨) સેવા અને સમર્પણની મૂર્તિ રંતિદેવ	"	૧૬
(૩) બાઈબલની ઘટના	"	૧૯
(૪) ખુદાનું ઘર ક્યાં નથી ?	"	૨૨
(૫) ગુરુનું બલિદાન	"	૨૫
(૬) સાધુતાનો પોષાક	"	૨૮
(૭) અકોધી એકનાથ	"	૩૨
(૮) તુલસીદાસ અને ઔરંગઝેબ	"	૩૪
(૯) મીરાંનો સંદેશ	"	૩૭
(૧૦) પ્રથમ કેળવીએ પાત્રતા	"	૪૦
(૧૧) વિવેકાનંદ અને વાંદરા	"	૪૩
(૧૨) બંગાળી કન્યાની મુક્તિ	"	૪૪
(૧૩) આસામની કન્યા	"	૪૮
(૧૪) ઈશ્વરનું દર્શન	"	૫૧
(૧૫) એટલી ચતુરતા તો જોઈશે જ	"	૫૫
(૧૬) બહાદુર બાળકો	"	૫૯
(૧૭) વિવેકાનંદની ચંચળતા	"	૬૨
(૧૮) આંખ મીચાશે ત્યારે	"	૬૫

નિવેદન : ॥ નાશવંત દેહમાં અધિષ્ઠિત અવિનાશી આત્મા પૂ.શ્રીયોગેશ્વરજી ॥

ગુરુ સ્થૂળ દેહરૂપ નથી હોતા એટલે એમની સંનિધિ એમનું રૂપ નાશ પામ્યા પછી પણ સતત રહે છે. એમનો પ્રભાવ કેવળ એમના નિકટવર્તી શિષ્યો જ નહિ, વિશ્વસમસ્તના લોકો અનુભવી શકે છે. અલબત્ત, દરેકની એમના અસ્તિત્વથી લાભાન્વિત થવાની માત્રાઓ અલગ અલગ હોઈ શકે.

એટલે જ ૧૯૨૧માં સરોડામાં પ્રગટેલા ૧૯૮૪માં લીલાસંવરણ કરેલ પરમ પૂજ્ય શ્રીયોગેશ્વરજીની અધ્યાત્મપ્રભા ગુજરાત, ભારત, કેનેડા, અમેરિકા, દક્ષિણ આફ્રિકા, ઈંગ્લેન્ડના સઘળા અધ્યાત્મમાર્ગી લોકો અનુભવી શકે છે. તેથી જ કહ્યું છે : 'સંતોનો નથી હોતો જન્મ, નથી હોતું મૃત્યુ. હોય છે કેવળ જીવન ! ને જીવન પણ એવું કે જેમાં શાશ્વતીની સુગંધ હોય.'

આકાશગંગાની જેમ પૃથ્વી પર સંતોની અમૃતગંગા એકધારી વહેતી રહે છે. એનું એક પ્રખર સ્પંદન એટલે પૂ.શ્રીયોગેશ્વરજી.

તેઓશ્રીની 'હું અને મારો પરમેશ્વર'થી શરુ થયેલી યાત્રા 'હું જ મારો પરમેશ્વર' પર આવી અટકે છે. 'હું જગદંબાનો, જગદંબા મારાં એમ નહિ, હું જ જગદંબા !' અનુભૂતિનું ઊર્ધ્વતમ શિખર !

વ્યક્તિચેતનાનું વૈશ્વિક ચેતનામાં પરિણમન ! દ્વૈતમાંથી અદ્વૈત તરફ પ્રયાણ નહિ, પ્રાપ્તિ.

આત્મા સંપૂર્ણપણે જાગી જાય ત્યારે પરમાત્મા બની જાય છે. તેથી પોતાની અનન્ય અનુપમ સાધનાથી એકધારી તપસ્યાથી, સતતવાહી પ્રાર્થનાઓ-અનુનયોથી પૂ.શ્રીયોગેશ્વરજી મહાત્મા બન્યા અને તેઓશ્રીમાં જગદંબાનો આવિર્ભાવ થયો. પૂજ્ય શ્રી'મા' સર્વેશ્વરીને પણ જગદંબા તરીકે જગત આગળ ઓળખાવ્યાં. એ ઉભય ચૈતન્યસ્વરૂપોને કોટિ કોટિ પ્રણામ.

॥ श्रीयोगेश्वरकथामृत ॥

તા.૧૫/૬/૧૯૮૩, બુધવાર. જેઠ સુદ પાંચમ, વિ.સં.૨૦૪૦

સ્થળ : મસૂરી.

સવારે પૂ.શ્રીનો ક્રમ એજ રહ્યો. લેખન બાદ માળા કરી. ભોજન બનાવવામાં, પાણી ભરવામાં પૂ.શ્રીની ઈચ્છા હંમેશાં મદદરૂપ થવાની હોય છે.

ખીચડી ને શાકનું ભોજન બનાવીને લીધું. ભોજન બાદ પૂ.શ્રીને મળેલા એક બેનનો કેવો મીઠો સ્વભાવ હતો તે વાત અને તેમના હૃદયમાં કેવી વાત હોય છે તેની વાતો કરી.

આજે મુલાકાત દરમ્યાન મીસીસ કીરપારામ મળવા આવ્યાં. અહીંના લક્ષ્મીનારાયણ મંદિરના અને સેવોયે હોટલના તેઓશ્રી માલિક છે. વળી પૂનાના હરેકૃષ્ણ મંદિરના પ્રખ્યાત સાધ્વી શ્રીઈંદિરાદેવીનાં તેઓ માતાજી છે. તેઓ પૂ.શ્રીને દર વરસે લક્ષ્મીનારાયણ મંદિરના સ્થાપનાદિને પ્રવચન માટે આમંત્રણ આપે છે. આ વખતે પણ ૧૯મી જૂને તેમણે પોતાના મંદિરમાં પ્રવચન આપવા પધારે તે માટે આમંત્રણ આપવા તેઓ આવ્યાં છે.

પૂ.શ્રી સાથે થોડી વાતો કરે છે. આજે શ્રીનંદાજી ને બીજાં પણ એક બેન મળવા આવે છે. મુલાકાત સમય બાદ પેપર વાંચીને પૂ.શ્રી આરામ કરે છે.

સાંજે ફરવા જવાનું બને છે. એક બેન પોતાની હોટલ પાસે પૂ.શ્રીને પોતાની હોટલમાં પગલાં પાડવાં વિનંતી કરે છે. પૂ.શ્રી તેમને ખૂબ સ્પષ્ટ રીતે ના પાડે છે. એકાદ કલાક ફરીને પ્રવચન સ્થળે આવી જવાનું બને છે.

હિન્દી ભાષામાં પૂ.શ્રીનું આજે સાતમું પ્રવચન છે. પ્રવચન બાદ શ્રીરતનલાલજીની બીમારી અંગે પૂ.શ્રીએ કહ્યું કે, 'એમના જેવા સારા માનવ માટે તો ભગવાન જપ કરે. પુંડરિકને માટે ભગવાન જપ કરતા એ રીતે. રતનલાલજી તો ખૂબ સેવાભાવી માનવ છે.' પ્રવચન બાદ સાંજે ભાખરી ને શાકનું ભોજન લઈને આરામ કરીએ છીએ. તે પહેલાં પૂ.શ્રી પોતાની સાંજની પ્રાર્થના કરે છે.

હરિ:ૐ હરિ:ૐ હરિ:ૐ

—શ્રી'મા' સર્વેશ્વરી

॥ વાર્તાતત્ત્વનું મહત્ત્વ ॥

જ્યારે આપણે કોઈ વાર્તા સાંભળીએ છીએ ત્યારે આપણી કલ્પનાશીલતા વિકસે છે. મગજમાં તસવીરો બનવા લાગે છે. વાંચન કરતાં પણ સાંભળવાની સ્થિતિમાં કલ્પના કરવાની જે પ્રક્રિયા છે તે વધુ સારી રીતે થાય છે.

ટેકસાસ યુનિવર્સિટીમાં એક રિસર્ચમાં જોવા મળ્યું છે કે વાર્તા સાંભળવા દરમિયાન વિઝ્યુલાઈઝેશનની ગતિ વધુ તીવ્ર હોય છે. તેથી વાતના ઊંડા અર્થને સમજવાની ક્ષમતા વધે છે.

એટલે જ આજે બ્રોડકાસ્ટ ઓડિયોબુક વિડિઓ content નું ચલણ વધી ગયું છે.

આમ, સારા વાર્તાકથનથી આપણી કલ્પનાઓને એક નવો આયામ મળે છે.

ગુજરાતીમાં ‘બોધકથા’ એટલે એવી વાર્તા જેમાંથી કોઈ સારો બોધ-શીખ મળે. જેમ કે સત્યનો વિજય, પુરુષાર્થનું મહત્ત્વ, સદાચારનું પાલન.

વાર્તા એટલે ટૂંકા ગાળામાં પૂરી કરી શકાય. મર્યાદિત પાત્રો અને એક મુખ્ય ઘટના પર કેન્દ્રિત સંક્ષિપ્ત અસરકારક કથા, જેમાં કોઈ એક વિચાર, લાગણી કે અનુભવને સચોટ રીતે રજૂ કરવામાં આવે છે. ધૂમકેતુ કહે છે તેમ, ‘જે કહેવાનું છે તેનો તે માત્ર ‘તણખો’ મૂકે છે, છતાં તે મનને સ્પર્શી જાય છે.’

વળી, ‘Art instructs as well as it delights’ બોધ. અને આનંદનું રસાયણ થતાં (વાચકના મનોરંજન દ્વારા) વાર્તા ધારેલું લક્ષ્ય રસમય રીતે પૂરું કરે છે.

॥ ‘सत्संग’ पुस्तकनी प्रस्तावना ॥

मानवमनने सामान्य रीते सूका सदुपदेशो करतां दृष्टांतो के कथानको वधारे असर करे छे अने रस पूरो पाडे छे. आ संग्रहमां अेवां दृष्टांतो, कथानको के प्रेरक प्रसंगोनो समावेश करवामां आव्यो छे. प्रसंगोने वधु रसमय अने सरण रीते रजू करवानो भास प्याल राप्यो छे. जेथी तेमने सहेलाईथी समञ्ज शकाय तेमज्ज वनोपयोगी कशुंक ग्रहण पण करी शकाय. चारित्र्य घडतरमां अेवा प्रसंगो घणो महत्वनो भाग भजवता छे.

आ पुस्तकमां छपायेला डेटलाय प्रसंगो राजकोटना ‘कूलछाब’ दैनिकमां ई.स. १८६२थी मांडीने कमे कमे प्रकट थयेला. वायकोमां अे सारो आदर पण पायेला. डेटलाक प्रसंगो ई.स. १८६७मां वडोदराना ‘लोकसत्ता’ दैनिकमां तथा बीजा डेटलाक ‘किस्मत’ मासिकमां छपायेला.

वायको अेमनो लाभ उठावे अेवुं ईच्छुं छुं.

—श्रीयोगेश्वरञ्ज

॥ पू.श्री-रचित 'सत्संग' पुस्तकार्णवनां मौक्तिकम् ॥

(संपादन)

॥ भक्तनी अनन्यता ॥

तुलसीकृत रामायणमां आविर्भाव पामेली संत तुलसीदासनी लोकोत्तर कणानो विशेष रसास्वाद यापवो डोय तो आवो, अमां वडविला अेक नानासरभा, छतां सुंदर प्रसंग पासे पछोथी जईअे.

प्रसंग लंका कांडनो छे समुद्र पर सेतु बांधी भगवान राम पोतानी विशाण वानरसेना साथे 'सुबेल' पर्वत पर आव्या.

अे पर्वतना अेक सुंदर प्रदेश पर लक्ष्मणे श्रीराम माटे बिछावेला आसन पर राम विराजमान थया. हनुमान, सुग्रीव, अंगद तथा विभीषण अेमनी सामे बेठा. लक्ष्मणञ्च हाथमां धनुषबाण धारण करी रामनी पाछण बेसी गया.

अने अे शोभामां वधारो करतो पूर्व दिशामां यारु यंद्रनो उदय थयो.

अंधकारना आवरणने भेटी, अहार नीकणेलो अे सुंदर, शांत-शीतण-सुधामय यंद्र-ज्वाणे रामनां दर्शन माटे आव्यो હતો !

જોતજોતામાં તો એનાં કોમળ કિરણો બધે ફરી વળ્યાં અને આખું વાતાવરણ અવનવું બની ગયું.

सागरना उत्तुंग तरंगो उछणता डोय, अेनी समीपमां लीलीछम सुंदर पर्वतमाणा डोय ने सामेना तारामढ्या आकाशमांथी यंद्रनो उदय थाय त्यारे आभुंये दृश्य केटलुं बहुं

આહ્લાદક અને અનોખું બની જાય છે તથા કેટલો બધો રસ પેદા થાય છે, તે કાંઈ કહી બતાવવાની નહિ-અનુભવવાની વસ્તુ છે.

ચંદ્રોદયનું અનુપમ દૃશ્ય જોઈ બધાનાં અંતર આનંદથી ઉછળવા લાગ્યાં. રામના મનમાં એ જોઈ એક જુદો જ ભાવ પેદા થયો.

એ ભાવવિચારને વ્યક્ત કરતાં એમણે પોતાના પ્રિયજનોને પૂછ્યું, ‘ચંદ્રનું સ્વરૂપ છે તો બહુ સુંદર એને નિહાળી મન મુગ્ધ બને છે-પરંતુ એની અંદર જે શ્યામતા છે તે શાને લીધે છે-અથવા એ શું છે, તે સંબંધમાં તમારો વ્યક્તિગત અભિપ્રાય કહી બતાવો. તેથી મને આનંદ થશે.’

રામના શબ્દો સાંભળી સહુ વિચારમાં ડૂબ્યા પરંતુ થોડી વારે બધાએ વારાફરતી પોતાની માન્યતા રજૂ કરી.

સુગ્રીવે કહ્યું, ‘ચંદ્રમાં શ્યામતા છે તે બીજું કશું નહિ, પણ પૃથ્વીનો પડછાયો છે.’

બીજાએ કહ્યું, ‘રાહુ અને ચંદ્ર વચ્ચે ભીષણ યુદ્ધ થયેલું ત્યારે રાહુએ ચંદ્ર પર પ્રહાર કરેલો, તેથી એનું અંતર શ્યામ બની ગયું છે.’

ત્રીજાએ જણાવ્યું, ‘બ્રહ્માએ કામદેવની સ્ત્રી રતિનું મુખ બનાવ્યું ત્યારે ચંદ્રનો સારભાગ લઈ લીધેલો. ચંદ્રના દેહમાં તેથી છિદ્ર પડી ગયેલું. જે શ્યામતા છે તે બીજું કાંઈ નહિ પરંતુ એ કણામાં પડતો આકાશનો પડછાયો છે.’

હવે રામનો વારો આવ્યો એટલે એમણે કહેવા માંડ્યું :

‘ચંદ્ર તથા ઝેર બેઉની ઉત્પત્તિ સમુદ્રમંથનના પરિણામે થયેલી હોવાથી એ બેઉ ભાઈ છે એટલા માટે ચંદ્ર વિષને હંમેશાં પોતાના હૃદયમાં રાખે છે, ને પોતાનાં ઝેરી કિરણો ફેલાવી વિરહમાં ડૂબેલાં

નરનારીને દુઃખી કરે છે. મને તો એવું જ લાગે છે.’

આ બધું શાંતિપૂર્વક સાંભળી રહેલા હનુમાને કહ્યું, ‘મારો અભિપ્રાય એથી જરા જુદો છે. મને તો લાગે છે પ્રભુ ! ચંદ્ર તમારો ભક્ત હોવાથી તમારી શ્યામમૂર્તિ એના હૃદયમાં વસી ગયેલી હોવાથી તમારી શ્યામતા દેખાય છે.’

હનુમાનજીના શબ્દો સાંભળી શ્રીરામે સ્મિત કર્યું.

એ સુંદર અનોખો પ્રસંગ ત્યાં જ પૂરો થાય છે. ઉપરથી જોતાં તો એ પ્રસંગ સાધારણ લાગે છે—પરંતુ એમાં ઊંડું રહસ્ય છે, ‘દષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ’ના કુદરતી નિયમ પ્રમાણે સુગ્રીવને ચંદ્રમાં પૃથ્વીનો પડછાયો તેવી જ રીતે રામ એ વખતે સીતાની વિરહવેદનાથી દુઃખી હોવાથી ચંદ્રના હૃદયમાં ઝેર છે અને એને પોતાનાં કિરણોથી ફેલાવી એ વિરહમાં ડૂબેલાં નર-નારીને દઝાડે છે એવો અભિપ્રાય એમણે પ્રકટ કર્યો. પરંતુ હનુમાન તો રામના એકનિષ્ઠ ભક્ત હતા. એમના હૃદયમાં રામ વગર બીજું કંઈ ન હતું, એટલે એ કલ્પના પણ બીજા કોની કરી શકે ? એમને ચંદ્રના હૃદયમાં પણ રામ દેખાયા તથા રામની પોતાની શ્યામતાનો આભાસ લાગ્યો, ‘દષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ’નો નિયમ એ રીતે સાચો ઠર્યો.

પરંતુ એથી આગળ વધીને વિચારીએ તો એ પ્રસંગમાંથી એક બીજી સાધનાવિષયક હકીકતનો પણ પડઘો પડ્યા વગર નથી રહેતો. તે પડઘો સાંભળવા જેવો છે. ઊંચી અવસ્થા પર પહોંચેલા ભક્ત અથવા જ્ઞાનીનો એ સ્વભાવ બની જાય છે, કે એ પોતાના ઉપાસ્ય દેવને કે પરમાત્માને સંસારના બધા પદાર્થોમાં જોયા કરે છે. સંસારને તે પોતાના પ્રાણપ્યારા પ્રિયતમ પરમાત્માનું સાકાર સ્વરૂપ સમજે છે ને એ રીતે જ જુએ છે.

એની આંખમાં અને અંતરમાં બીજું કાંઈ રહેતું જ નથી કવિ કલાપીના શબ્દોમાં કહીએ તો ‘જ્યાં જ્યાં નજર મારી ઠરે યાદી ભરી ત્યાં આપની’ અને મહાકવિ ન્હાનાલાલની પંક્તિમાં કહીએ તો—‘નાથ સઘળે વિરાજે રે, સુજનમાં સભર ભર્યા નથી અણુ પણ ખાલી રે, ચરાચરમાંહી ભળ્યા.’ એ અનુભવ એને માટે સહજ બની જાય છે.

એવો અનુભવ હનુમાનજી માટે સ્વાભાવિક હોવાથી એમના મુખમાંથી એવા શબ્દો નીકળી શક્યા. આ રહ્યા એ તુલસીકૃત રામાયણમાં લખાયેલા એમના મૂળ શબ્દો,

‘કહ હનુમંત સુનહુ પ્રભુ, સસિ તુમ્હાર પ્રિય દાસ;
તવ મુરતિ બિધુ ઉર બસતિ, સોઈ શ્યામતા અભાસ.’

અનન્ય ભક્ત અથવા જ્ઞાનીએ ક્રમેક્રમે આગળ વધી એવી અભેદભાવથી ભરેલી પરમાત્માદૃષ્ટિ કેળવવી જોઈએ. સાધકોએ એ સંદેશ ધ્યાનમાં રાખવા જેવો છે. કિષ્કંધાકાંડમાં રામચંદ્રજીએ હનુમાનને એ સંદેશ સંભળાવતાં કહેલું, ‘અનન્ય ભક્ત તો એ છે—જે પોતાને સદા સેવક સમજે છે ને પરમાત્માનું અથવા પોતાના સ્વામીનું સ્વરૂપ ચરાચરમાં વ્યાપેલું માને છે.’

‘સો અનન્ય જાકે અસિ, મતિ ન ટરઈ હનુમંત;
મેં સેવક સચરાચર, રૂપ સ્વામિ ભગવંત.’

લંકાકાંડના ઉપરના પ્રસંગમાં, રામે જાણે કે હનુમાનની કસોટી કરી અને હનુમાનજી એ કસોટીમાંથી સફળતાપૂર્વક પસાર થયા.

—શ્રીયોગેશ્વરજી

॥ सेवा અને સમર્પણની મૂર્તિ રંતિદેવ ॥

રાજા રંતિદેવ.

કરુણા, પ્રેમ અને પરમાત્માપરાયણતાની પ્રખર પ્રતિમૂર્તિ.

સૌની અંદર એ ઈશ્વરનું દર્શન કરે ને સૌનાં સુખદુઃખને પોતાનાં ગણે.

શ્રીમદ્ ભાગવતના નવમા સ્કંધમાં આ પવિત્ર દિલના પરહિતરત રાજાની વાત આવે છે.

એક વાર વિપરીત વખતમાં એમને અડતાલીસ દિવસના એકધારા ઉપવાસ પછી ઓગણપચાસમે દિવસે, ઘી, ખીર, લાપસી તથા પાણીનું ભોજન મળ્યું. તે ભોજન લઈને એ પોતાના કુટુંબ સાથે જમવા બેઠા તે જ વખતે ત્યાં એક અતિથિ બ્રાહ્મણ આવી પહોંચ્યો.

એણે ભોજનની માગણી કરી. એટલે સૌની અંદર વિરાજેલા પરમાત્માના પરમ પ્રકાશનું દર્શન કરવાની ટેવવાળા રાજાએ ભોજનનો થોડો ભાગ એને આપી દીધો.

બાકી રહેલા ભોજનમાંથી સૌએ જમવાની તૈયારી કરી ત્યાં તો બીજો શુદ્ર અતિથિ આવી પહોંચ્યો.

રાજાએ એને પણ થોડું ભોજન અર્પણ કર્યું.

એ પછી કૂતરા સાથે બીજો અતિથિ આવ્યો.

ભોજન માટેની પ્રાર્થના પરખી રાજાએ એને પણ થોડું ભોજન આપી દીધું. એવી રીતે બધું જ ભોજન પૂરું થયું અને

કેવળ પાણી જ રહ્યું. તે લઈને રાજા રંતિદેવ પોતાના કુટુંબ સાથે પાન કરવા બેઠા ત્યાં જ એક ચાંડાલે આવીને પાણીની માંગણી કરી.

એ વખતે રાજા રંતિદેવે કહ્યું, ‘હું ભગવાનની પાસે અષ્ટૈશ્વર્યયુક્ત પરમગતિ નથી ચાહતો અને મોક્ષની ચાહનાયે નથી રાખતો. હું તો સર્વ શરીરધારીના હૃદયમાં બેસીને એમનું દુઃખ સહન કરવા ઈચ્છું છું. જેથી એમનું દુઃખ દૂર થાય. જીવવાની ઈચ્છાવાળી દીન-જનને જીવનરૂપી જલ દેવાથી મારી ક્ષુધા, તૃષ્ણા, પીડા, શિથિલતા, દીનતા તથા ગ્લાનિ દૂર થઈ ગઈ છે. મારો શોક, મોહ અને વિષાદ દૂર થયો છે.’

એમ કહીને તરસથી પીડાતા છતાં કરુણ ને ધૈર્યની મૂર્તિ રાજા રંતિદેવે એ ચાંડાલને પાણી પાઈ દીધું.

તૃપ્ત થયેલો ચાંડાલ ત્યાંથી વિદાય થયો.

રંતિદેવના ધૈર્યની કસોટી કરવા ભગવાનની માયાના પ્રભાવથી બ્રાહ્મણ તથા શુદ્રાદિનું રૂપ બતાવી, ફળની ઈચ્છા રાખનારને સર્વ પ્રકારનાં ફળ દેનાર બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તથા મહાદેવે એને પ્રત્યક્ષ દર્શન આપ્યું, પરંતુ રંતિદેવે એમને નમન કરીને પોતાનું મન પરમાત્મામાં જોડી દીધું. એમને ઈશ્વર સિવાયની બીજી કોઈ વસ્તુની ઈચ્છા જ ન હતી. એમના ચિત્તમાંથી ત્રિગુણાત્મક માયા સ્વપ્નની પેઠે વિલીન થઈ ગઈ અને એ જીવનમુક્ત બની ગયા.

ભાગવતની આ કથા એ સંદેશ તરફ અંગુલિનિર્દેશ કરી જાય છે કે મનુષ્યમાત્રે રાજા રંતિદેવની પેઠે કરુણા, સ્નેહ અને સેવાભાવની મૂર્તિ બનવાની જરૂર છે. સૌ રાજા રંતિદેવ ના બની શકે, અથવા એટલો મોટો ત્યાગ પણ ન કરી શકે, પરંતુ પોતપોતાના મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં રહીને બીજાની યથાશક્તિ સેવા તો કરી જ શકે. એવી સેવા કરતાં કરતાં જે ઘસાવું પડે તે નાનોમોટો ભોગ સમજપૂર્વક, શાંતિથી, સસ્મિત અને યજ્ઞભાવે આપવાની શક્તિ તો સૌ કોઈ કેળવી શકે. રાજા રંતિદેવની કથાની પાછળ જીવમાત્રમાં ઈશ્વરનું દર્શન કરવાની, જીવમાત્રનાં દુઃખને દૂર કરવાની તથા તે માટે નિષ્કામભાવે, કોઈપણ પ્રકારની બીજી લૌકિક કે પારલૌકિક કામના વિના. જે મરી ફીટવાની ભાવના છે તે અત્યંત આદરણીય ભાવનાને જો અપનાવાય તો વ્યક્તિ તથા સમષ્ટિને ઘણો મોટો લાભ થાય એમાં શંકા નથી.

—શ્રીયોગેશ્વરજી

॥ બાઈબલની ઘટના ॥

બાઈબલમાં એક નાનો સરખો છતાં યાદગાર પ્રસંગ આવે છે. પ્રસંગ ઘણો નાનો છે પણ એની અસર ઘણી મોટી છે.

એ પ્રસંગ વગર ઈશુના જીવનનો પ્રવાહ જુદી જ રીતે વહ્યો હોત. માત્ર ઈશુના જીવનનો જ નહિ, પરંતુ આખા ખ્રિસ્તી ધર્મનો પ્રવાહ.

વાત એવી છે કે ઈશુના દશ શિષ્યો ઈશુ પર પ્રેમ રાખતા. એને પરમેશ્વર માનતા. દશેના દિલમાં ઈશુ માટે શ્રદ્ધાની અખંડ જ્યોત જલ્યા કરતી. ઈશુ માટે એમને અત્યંત આદર અને ફના થઈ જવાની, સર્વસમર્પણ કરવાની વૃત્તિ હતી.

એક દિવસ પર્વત પરના પોતાના સ્થાનમાં બધા શિષ્યો ઈશુને વીંટળાઈને બેઠા હતા. એકાએક વાર્તાલાપ ચાલ્યો અને ઈશુએ ધડાકો કર્યો, ‘તમારા બધામાં જે મારો સૌથી પ્યારો શિષ્ય છે, તે જ મને પકડાવી દેશે. મને પકડવા માગનારા સાથે તે મળી જશે, ને મને દગો દેશે.’

બધા એકમેક સામે જોવા લાગ્યા. બધાંના મોં ઉતરી ગયાં. ઈશુ આ શું કહે છે ? એ ખોટું તો કહે નહિ. એ તો સ્પષ્ટ અને સત્યવક્તા છે. તો પછી ? એમના કહ્યા પ્રમાણે એમને દુશ્મનના હાથમાં પકડાવી દેનાર શિષ્ય આપણામાંથી કયો હશે ? એવું હલકું કર્મ કોણ કરશે ?

કોઈએ કહ્યું, ‘પ્રભુ, અમારામાંથી તો કોઈ તમોને નહિ પકડાવે. એવું નીચ કર્મ અમારામાંથી કોઈ ન કરે. એવા કર્મની કલ્પનાય ન કરી શકે. તમે આ શું કહી રહ્યા છો ?’

‘હું જે કહું છું તે સાચું જ કહું છું.’ ઈશુએ કહ્યું, ‘ભવિષ્યને હું મારી દિવ્ય દષ્ટિથી જોઈ શકું છું. એમાં ફેર નહિ પડે. ઈશ્વરે એ જ નિર્માણ કરેલું છે.’

પછી બોલનારા સામે જોઈ એમણે કહ્યું, ‘તું જ મને પકડાવશે.’

‘હું?’

‘હા, તું જ જુડાસ.’

‘બને જ નહિ. મારો પ્રાણ ચાલ્યો જાય તો પણ હું તમને ન પકડાવી શકું. હું તમને કેટલો બધો ચાહું છું, તે તમને ખબર છે?’

‘ખબર છે.’ ઈશુએ શાંતિથી કહ્યું, ‘પરંતુ વખત આવ્યે, તું જ મને પકડાવશે. મારે માટેની છૂપી બાતમી, વિરોધીઓને તું જ આપશે.’

‘એ બને જ નહિ, કોઈ ઉપાયે બને જ નહિ.’ જુડાસ તે સાંભળી રડી પડ્યો.

એ વાતને થોડા દિવસ થયા ને તેની બુદ્ધિ બગડી. વિરોધીઓ સાથે એ મળી ગયો, ને કહેવા લાગ્યો, ‘ઈશુને પકડવામાં હું તમને મદદ કરી શકું તેમ છું. મને એના સંતાવાના સ્થાનની ખબર છે. મારામાં વિશ્વાસ રાખો.’

વિરોધીઓને જોઈતી વસ્તુ મળી ગઈ. એમને સાથે લઈ, જુડાસ પર્વતના એ જ એકાંત સ્થાનમાં આવી પહોંચ્યો. ઈશુની સામે આંગળી ચીંધી. બોલ્યો, ‘નાઝરથનો ઈશુ આ જ છે, એને પકડી લો.’

ઈશુએ સ્મિત સાથે એનો સત્કાર કરતાં કહ્યું, ‘આખરે તું

આવી પહોંચ્યો ને ? હું તારી રાહ જોતો'તો. ઈશ્વરની ઈચ્છા જ છેવટે વિજયી થાય છે. તું તો તેમાં નિમિત્ત માત્ર છે.'

ધન્ય ઈશુ ! કસોટીના કપરા કાળમાં પણ તમે એવા જ શાંત અને નિર્વિકાર તથા અચલ રહ્યા. તમારા મનોબળને ધન્ય છે !

પછીનો ઈતિહાસ જાણીતો છે. ઈશુને વધસ્થંભ પર લટકાવી ઘાતકી રીતે મારી નાખવામાં આવ્યા. એ આપણે જાણીએ જ છીએ.

જુડાસને થયે તો કેટલાંય વર્ષો થઈ ગયાં. પરંતુ એના વંશજો હજુ નથી મર્યા. વ્યક્તિ તથા સમષ્ટિના તે છૂપા શત્રુ છે. તેમનું શરીર આ ધરતી પર હરતુંફરતું હોય છે, પરંતુ મન કે હૃદય બહારથી પ્રેરણા મેળવતું હોય છે. તેમની દેશભક્તિ સદાય સ્વાર્થી અને પોલી હોય છે. એમનાં વચન અને વર્તન વચ્ચે આભજમીનનો ફેર હોય છે. ને ભૂલેચૂકે પણ એમનામાં વિશ્વાસ નથી રાખી શકાતો. દેશની તરફ તે હંમેશાં સાવકી માના જેવું વર્તન રાખે છે. દેશને માથે આફત ઉતરી છે ત્યારે, એવા એક નહિ પણ અનેક જુડાસોથી ચેતતા રહેવાની જરૂર છે. દેશની મહામૂલી આઝાદીનો તેઓ સોદો કરવા માંગે છે. આક્રમણખોરની મદદે દોડવાની એમને ટેવ છે. એવા જુડાસોએ હવે ચેતી જવું જોઈશે. અને લોકોએ પણ એમને ઓળખી લઈને, એમનાથી સાવધ રહેવું પડશે. દેશ ત્યારે જ સલામત રહી શકશે અને આગળ વધશે.

—શ્રીયોગેશ્વરજી

॥ ખુદાનું ઘર ક્યાં નથી ? ॥

શીખ ધર્મના મહાન સંસ્થાપક ગુરુ નાનકદેવ.

એમની ઉપદેશ આપવાની પદ્ધતિ એમના જીવન જેવી જ વિલક્ષણ હતી.

એનો પરિચય કરાવતા એક સુંદર સારવાહી પ્રસંગનું સ્મરણ કરીએ.

એમના શિષ્ય ને સેવક મરદાનાખે એકવાર કાબાનાં દર્શન કરવાની ઈચ્છા પ્રદર્શિત કરવાથી એ એને તથા લાલુને લઈ હજ કરવા માટે ચાલી નીકળ્યા.

એમદાબાદ, વજીરાબાદ, ડેરા ઈસ્માઈલખાન, શિકારપુર તથા હૈદ્રાબાદ થઈને ધર્મપ્રચાર કરતા એ કરાંચી પહોંચ્યા. અને પછી બલુચિસ્તાનને રસ્તે થઈને સંવત ૧૫૭૫માં મક્કા શરીફમાં પહોંચ્યા. એમણે ફકીરોનો લીલો ઝભ્ભો પહેરેલો, હાથમાં કમંડળ જેવું પાત્ર રાખેલું, ને નમાઝ પઢવાની સાદડી લીધેલી.

મક્કા શરીફમાં આવીને એ ખૂબ જ થાકી ગયા હોવાથી ત્યાંની પ્રખ્યાત મસ્જિદમાં સૂઈ ગયા. જોતજોતામાં એમને ઊંઘ આવી ગઈ. એમને ખબરે ના પડી ને ઊંઘની એ અચેતાવસ્થામાં એમના પગ કાબા તરફ થઈ ગયા.

સવારે ત્યાંના મુજાવરે એ જોયું તો એના ગુસ્સાનો પાર ન રહ્યો, એણે કઠોર સ્વરે કહ્યું.

‘અરે કાફર, તું ખુદાના ઘર તરફ પગ રાખીને સૂતો છે તેની તને ખબર છે ?’

નાનકદેવે પોતાની ભૂલ થઈ છે એમ જણાવ્યું. પરંતુ એથી

મુજાવરનો ગુસ્સો ના શમ્યો. એ જેમ ફાવે તેમ બોલવા લાગ્યો એટલે નાનકદેવે કહ્યું, ‘ભાઈ, તું મારા પર આટલો બધો ગુસ્સે થાય છે પરંતુ તું જ બતાવ કે ખુદાનું ઘર ક્યાં નથી ! તો હું મારા પગ ફેરવી લઉં અને એ તરફ રાખું.’

એટલીવારમાં એ કોલાહલ સાંભળી ત્યાં રૂકિમદીન મુફ્તી આવ્યા. ગુરુ નાનકદેવને ઉદ્દેશીને બોલ્યા, ‘તમારા વેશ પરથી તમે ફકીર છો એવું અનુમાન કરી શકાય છે. તમે કયા ધર્મના છો ?’

‘ભાઈ, હું તો સમસ્ત સૃષ્ટિના સ્વામી ખુદાના ધર્મનો છું.’ નાનકે સ્પષ્ટ કર્યું ને કહ્યું, ‘એ ખુદા એક જ છે, જન્મ ને મૃત્યુથી પર છે, અખંડ, અદ્વિતીય અને સર્વવ્યાપી છે.’

‘તો તો તમે મુસલમાન લાગો છો કારણ કે એક અલ્લામાં જ વિશ્વાસ રાખો છો.’

‘એવાં કોઈ નામ મને નથી ગમતાં, હું તો ખુદાનો એક નાનો બંદો છું. અને એના હુકમને જ અનુસરું છું.’

‘તમારી વાત તો કલમાની વાતને મળતી આવે છે. તમે મુસલમાન કેમ નથી થતા ?’

નાનકે કહ્યું, ‘વેદો પણ એ એક જ ઈશ્વરના ગુણ ગાય છે. અને એ એક જ પરમાત્માનું પ્રતિપાદન કરે છે. પછી હું મારી જાતને હિંદુ શા માટે ના કહું ? સત્ય તો ત્રિકાલાબાધિત કે શાશ્વત છે. જેને એની અંદર શ્રદ્ધા છે તે તો સર્વત્ર ને પ્રતિક્ષણ એનો જ અનુભવ કર્યા કરે છે. બહારના મતમતાંતરોની મોહિનીમાં એ નથી પડતો. તમે મસ્જિદને ખુદાનું ઘર કહો છો પણ શું બીજે બધે ખુદાનું અસ્તિત્વ નથી ? જેની દૃષ્ટિ દૈવી છે તે તો કણેકણમાં ખુદાના ઘરનું દર્શન કરે છે. તમે ખુદાને એક કહો છો તો પછી બીજા ધર્મવાળાને ધિક્કારની નજરે જોવાને બદલે પ્રેમની નજરે

શા માટે નથી જોતા ?’

નાનકદેવના એ સદુપદેશથી મુફ્તી તથા બીજા બધાને ઘણો આનંદ થયો. એમણે નાનકદેવને કુરબાનીમાં ભાગ લેવાનું આમંત્રણ આપ્યું. એનો અસ્વીકાર કરતાં નાનકદેવે કહ્યું, ‘મારાથી એવી કુરબાનીમાં ભાગ નહિ લઈ શકાય. તમારા શરીરને લોહીનું ટીપું પણ અડે છે તો તમે નાપાક થઈ જાવ છો, તો પછી છરી મારીને તમે ખુદાને પ્રસન્ન કેવી રીતે કરી શકો ? આપણે મન વચન કર્મથી નિર્દોષ રહેવું જોઈએ. બકરાને મારવામાં કુરબાની નથી સમાયેલી. સાચી કુરબાની તો પારકાના ભલાને ખાતર પોતાની જાતને ઘસી નાખવામાં ને ફના કરવામાં છે. તમે જે બકરાને મારો છો તેમાં શું ખુદાનું ઘર નથી દેખાતું ? ખુદા ખલકથી જુદો નથી. અલ્લા અણુઅણુમાં રહ્યો છે, એ એની કૃપાથી સમજાય છે. વેદકુરાન વાંચવાથી આત્માને પરમ શાંતિ નથી મળતી, પરંતુ પરમાત્માના અનુભવથી મળે છે. એ અનુભવ ભક્તિથી થઈ શકે છે. પવિત્રતા, અહંકારનો ત્યાગ, દિલની સચ્ચાઈ, સમદષ્ટિ અને ઈશ્વરનું સતત સ્મરણ ખુદાના ઘરમાં પહોંચાડી શકે છે. એ ઘર સંસારમાં સર્વત્ર ફેલાયેલું છે.’

નાનકદેવની વાત મુફ્તીના ગળે ઊતરી ગઈ. એવી રીતે સૌને ગળે ઊતરી જાય તો ? ધર્મ, સંપ્રદાય અને મતમતાંતરના નામે દેખાતી કટુતા, ઘર્ષણ, ધિક્કાર અને પશુતા સહેલાઈથી શમી જાય ને માનવ માનવને માટે અભિશાપરૂપ થવાને બદલે આશીર્વાદરૂપ થાય.

—શ્રીયોગેશ્વરજી

॥ गुरुनुं बलिदान ॥

शीખ धर्मना छतिहासमां नवमा गुरु घणा प्रतापी थई गया. अे गुरु अत्यंत तेजस्वी होवा उपरांत शांति तेम ज सहनशक्तिना मूर्तिमंत स्वरूप जेवा हता.

अेमना त्मत्रीजाअे अेमने गोणीथी घायल कर्या तो पण अेमणे शांति जाणवी राखी. शीखो अेने पकडीने अेमनी पासे लाव्या त्यारे अेमणे अेने मोट्टे द्दिल राखी क्षमा आपी.

अे गुरुअे केटलांय लोकोपयोगी कामो करवा मांड्यां.

अे वषते द्दिल्लीमां औरंगजेबनुं शासन चाली रह्युं हुंतुं. औरंगजेब धर्माघता तथा धार्मिक जनूनथी प्रेरार्थ ने पंजाब तथा काश्मीरमां हिंदुओ पर जुलमो गुजारी रहेलो.

त्यांनी हिंदु जाति अेनी जेहुकमी अेने यंत्रणाथी पीडित थयेली ने त्रासी गयेली.

‘गुरु ज्यारे इरता इरता पंजाब आव्या त्यारे त्यांना त्रस्त लोकोअे अेकठा थईने अेमने पोतानी रक्षा करवा प्रार्थना करी. अेमना सुपुत्र गोविंदसिंहे पण अे प्रार्थनाने अनुमोदन आय्युं. ने वधुमां जशाव्युं के आ घोर कलियुगमां तमारा जेवो के तमाराथी वधारे पवित्र ने परोपकारी पुरुष बीजे कोई ज नथी, माटे लोकोनी लागाशीने लक्षमां लईने तमे धर्मनी रक्षा जरू करो.’

गुरु लोकवाणीनो अनादर करी शक्या नहि.

अे धर्मनी रक्षा करवा तैयार थया.

अेमना शिष्यो, त्कतो ने प्रशंसकोअे अेमनी संमतिथी औरंगजेबने कहेवडाव्युं के अमारा प्रतापी गुरु पोते ज जे मुसलमान बनी जाय तो अमे बधा पक्ष अेक साथे हिंदु के अन्य धर्मनो त्याग करी मुसलमान बनवा तैयार छीअे.

ઔરંગઝેબને એ પ્રસ્તાવ પસંદ પડ્યો. એણે એને પૂરો કરવાની યોજના ઘડી કાઢી, અને યોજનાનુસાર ગુરુને દિલ્હી બોલાવ્યા.

ગુરુને એણે કોઈક કરામત કે ચમત્કાર કરી બતાવવાનું કહ્યું.

ગુરુએ કહ્યું, ‘મને કરામત બતાવવાની ઈચ્છા નથી, મારામાં એવી કોઈ શક્તિ પણ નથી. કરામત તો ઈશ્વર કરે છે. ઈશ્વરની દુનિયા કરામતોથી ભરેલી છે એમની આગળ બીજી શી કરામત કરી શકાય ? હું તો એમનો એક સાધારણ બાળક છું. કરામત કરી બતાવવી એ તો ઈશ્વરની વ્યવસ્થામાં વિક્ષેપ પાડવા બરાબર છે.’

ઔરંગઝેબે ગુસ્સે થઈને કહ્યું, ‘તો પછી ઈસ્લામનો સ્વીકાર કરો.’

‘ઈસ્લામનો સ્વીકાર તો કેવી રીતે કરી શકાય ? હું તો શુદ્ધ સનાતન ધર્મમાં શ્રદ્ધા રાખું છું. એનું અમૃત મારા અંગેઅંગમાં વ્યાપી રહ્યું છે. ધર્મ તો એક નૌકા સમાન છે. એ નૌકામાં બેસી સમુદ્રની વચ્ચે જઈને કોઈ નીચે ન ઊતરી શકે.’

‘તો પછી એનું પરિણામ ખબર છે ? તમારું માથું ધડ પર નહિ રહે.’

‘ઈશ્વરની ઈચ્છા એવી હોય તો ભલે એમ થાય. મને તેનો ભય નથી. ધર્મની નિષ્ઠા માટે કદાચ મરવું પડશે તો તે મૃત્યુ મંગલમય થઈ પડશે.’

બંનેની વચ્ચે બીજી દલીલો થઈ છતાં ગુરુ મક્કમ જ રહ્યા એટલે ઔરંગઝેબની આજ્ઞાથી એમને કારાવાસમાં ધકેલી દેવામાં આવ્યા.

બે માસ સુધીનો કારાવાસનો કપરો કાળ પૂરો થયા પછી એમને દેવાયેલા દેહાંતદંડનો અમલ કરવા જલ્લાદ આવી પહોંચ્યો.

ગુરુ જરા પણ ડર્યા કે ગભરાયા નહિ, પરંતુ શાંત જ રહ્યા.

એવા વિપરીત વખતે શાંત રહેવું કાંઈ સહેલું ન હતું. પરંતુ ગુરુને એવી શાંતિ સ્વભાવસિદ્ધ હતી.

એમણે ઈશ્વરને યાદ કરીને આસન લગાવ્યું અને નાનકદેવે રચેલા ગ્રંથ જપજીનો પાઠ કર્યો.

એ પછી તરત જ જલ્લાદે તીક્ષ્ણ તલવારથી એમનું મસ્તક ધડથી અળગું કર્યું.

ધર્માધતાથી પ્રેરાઈને ઔરંગઝેબે એવી રીતે એક વધારે મોટો અપરાધ કરી નાખ્યો, ને ધર્મનિષ્ઠામાં અચળ રહીને ગુરુએ પોતાની જાતનું મહામૂલ્યવાન બલિદાન દીધું.

પોતાના ધર્માધિકારની રક્ષા માટે ગુરુએ શરીરની આહુતિ આપી દીધી તો પણ એમની શાંતિ અક્ષય રહી. એમણે કોઈ કોધ ન બતાવ્યો કે કોઈને કશો શાપ પણ ન આપ્યો.

ઈ.સ.૧૬૭૫ના નવેમ્બરની અગિયારમી તારીખે અપાયેલું ગુરુનું એ શાંત બલિદાન નિષ્ફળ ન ગયું. એ બલિદાને સમસ્ત શીખ જાતિને પ્રેરણા પૂરી પાડી, શક્તિ બક્ષી અને એક કરી. એણે જગતને જણાવ્યું કે પીડા, યંત્રણા કે દેહાંતદંડ જેવા કઠોર દંડ પણ માણસને પોતાની નિષ્ઠામાંથી ચળાવી નથી શકતા, માણસ ગમે તેવી ધમકી, ગમે તેવા ભય કે પાશવી બળની સામે પણ અડગ રહી શકે છે.

એ બલિદાનમાંથી પ્રેરણા લઈને ગુરુના પુત્ર ગોવિંદસિંહે પાછળથી ઈતિહાસ સર્જ્યો.

એ અમુલ્ય બલિદાન આપનાર ગુરુ બીજા કોઈ જ નહિ, પરંતુ ગુરુ તેગ બહાદુર હતા. પોતાની આહુતિ દ્વારા અનેકનાં જીવનને અજવાળનાર એ મહાન અમર ગુરુને આપણે આદરપૂર્વક અંજલિ આપીએ.

—શ્રીયોગેશ્વરજી

માર્ચ : ૨૦૨૬

૨૭

॥ साधुतानो पोशाक ॥

शीघ्र धर्मना मछान संस्थापक गुरु नानकदेव.

अमना जिवननी वात छे.

अमना अंतरमां घण्णी नानी उंमरमां आत्मज्ञाननो प्रकाश थयो. अे नदीमां स्नान करवा गयेला त्यां अेमने अेक संत पुरुषनो मेणाप थयो. अेमना अनुग्रहथी अेमने परमात्मानुं ज्ञान थयुं अने अे बोल्या के परमात्मा सत्य छे, अेक छे, निर्भय छे, निर्वैर, स्वयंभू, अजन्मा तेम ज कल्पनातीत छे. अे सृष्टिनी शत्रुआतमां हता, आजे छे, अने हवे पछी पण रહેवाना छे. अेना दरबारमां बधा सरખा छे. अेने त्यां हिंदु के मुसलमानना भेद नथी.

अे वખते नानकदेव सुलतानपुरमां रહેता. त्यांना काज्जने अेमनो अे उपदेश पसंद ना पड्यो. ખાસ કરીને હિંદુ-મુસલમાનમાં ભેદ ના હોવાની વાત અેને જરા પણ ના ગમી.

अेण्णे त्यांना नवाबना कान लंभेरवाथी नवाबे नानकने घरमां बोलावीने अेमना शब्दोनुं स्पष्टीकरण माग्युं.

अे द्विवसे शुक्रवार હતો ને નમાજનો વખત પણ થવા આવેલો એટલે નવાબે કહ્યું, ‘નાનક, તું ઈશ્વરને તથા હિંદુ અને મુસલમાનને એક જ માનતો હોય તો મારી સાથે મસ્જિદમાં આવીને નમાજ પઢ.’

નાનક મસ્જિદમાં જવા સંમત થયા.

મસ્જિદમાં પ્રવેશીને કાજ તથા નવાબે નમાજ પઢવાનું શરુ

કર્ચુ, પણ નાનકદેવ નમાજ પઢવાને બદલે એ બધું જોતાં એક બાજુ ઊભા રહ્યા.

નવાબને આ ન ગમ્યું. એણે નાનકને નમાજ ના પઢવાનું કારણ પૂછ્યું.

કાજી પણ નાનકનું વર્તન જોઈને ક્રોધે ભરાયો. એણે કહ્યું કે નાનકનો એકતાનો ઉપદેશ તદ્દન ખોટો છે, માટે જ એણે નમાજ પઢવાને બદલે ઊભા રહેવાનું જ ઉચિત માન્યું. એને માટે એને કઠોર શિક્ષા કરાવી જોઈએ.

એ સાંભળીને નાનક બોલ્યા, ‘જે સાચા દિલથી મન લગાડીને ખુદાની સ્મૃતિ કે પ્રાર્થના કરે છે તે હિંદુ હોય કે મુસલમાન તો પણ હું તેને સાથ આપું છું પરંતુ જેનું મન ઠેકાણે નથી હોતું જે કેવળ બહારનો જ દેખાવ કે દંભ કરે છે તેને હું સાથ નથી આપી શકતો.’

‘તો શું અમારું મન ઠેકાણે ન હતું ને અમે નમાજ પઢવાને બદલે દંભ જ કરતા હતા?’ કાજીએ ક્રોધથી પૂછ્યું.

‘એ તો તમારે નક્કી કરવાનું છે.’ નાનકદેવે શાંતિપૂર્વક કહેવા માંડ્યું, ‘હું તો એટલું જ કહી શકું કે નવાબ સાહેબ આમ તો મસ્તક નમાવીને નમાજ પઢવાનો દેખાવ કરી ગયા. પરંતુ એમનું મન અહીંથી કેટલાય ગાઉ દૂર કંદહારમાં ઘોડા ખરીદવાના વિચારમાં ફર્યા કરતું તું, અને કાજી સાહેબ, તમારી દશા પણ નમાજ પઢતી વખતે કેવી હતી તે કહી બતાવું? તમે તો જાણો જ છો, છતાં સાંભળવું હોય તો કહું, તમારું મન ખુદામાં ન હતું પણ તમારી પરમ દિવસે વિચાયેલી ઘોડીના જ

વિચારમાં હતું. તમને એ જ ચિંતા થયા કરતી કે ઘોડીનું તાજું જન્મેલું બચ્ચું કૂવામાં તો નહિ પડી જાય ! હવે તમે જ કહો કે તમારા જેવા કેવળ બાહ્ય દેખાવ કરનારા સાથે હું નમાજ કેવી રીતે પઢું ? એટલે જ હું તમારો મિથ્યા અભિનય જોતો ને હસતો એક તરફ ઊભો રહ્યો.’

નાનકની વાત સો ટકા સાચી હતી. એમના દિવ્ય અસાધારણ અંતર્જાનનો એ ચમત્કારિક પરિચય પ્રાપ્ત કરીને નવાબ એકદમ નમ્ર બની ગયો. એને નાનકને માટે સદ્ભાવ થયો. પરંતુ કાજી એમ જલદી માને તેવો ન હતો. એટલે એણે નાનકદેવને જુદા જુદા પ્રશ્નો પૂછ્યા.

‘સાધુતાનું પહેલું પગથિયું કયું કહેવાય ?’

‘અહંકારનો નાશ.’ નાનકે ઉત્તર આપ્યો.

‘અને છેલ્લું પગથિયું ?’

‘અનંત ઈશ્વરમય જીવનનો અનુભવ.’

‘એની કૂચી ?’

‘નમ્રતા તેમ જ મનનો સંયમ.’

‘અને સાધુતાનો પોશાક કયો ? તથા તેનું તેજ કયું ?’

‘શાંત ધ્યાન તેનું તેજ છે ને સત્ય તથા સહનશીલતા તેનો પોશાક છે.’

‘ત્યારે તું મૂંઝન કરાવીને ફકીરનાં વસ્ત્રો કેમ નથી પહેરતો ?’

‘એવા બહારના મૂંઝનથી શું વળે ? મન મૂંઝાવું જોઈએ. એનો અહંકાર દંભ, રાગ ને દ્વેષ જવા જોઈએ. જીવન સત નામ ગુરુ કે ઈશ્વરને અર્પણ કરાવું જોઈએ. મનમાં વિષય-તૃષ્ણા હોય

તો બહારની કફની કે વેશભૂષાથી શું વળે ? વસ્ત્રો તો વૈરાગ્યમાં આગળ વધવાની પ્રતિજ્ઞાનાં પ્રતીક છે.’

‘આસક્તિનો અંત કેવી રીતે આવે ?’

‘ઈશ્વરની ભક્તિની જાગૃતિ અને અભિવૃદ્ધિ થવાથી, એ ઉપરાંત સંસારની વિનાશશીલતાનો વારંવાર વિચાર કરવાથી.’

નાનકના શબ્દો સાંભળીને કાજીનું અભિમાન દૂર થયું. એ પણ એમનો ભક્ત બન્યો.

કાજીએ કબૂલ કર્યું કે નમાજ પઢતી વખતે પોતાનું મન ઘોડીમાં જ રમી રહેલું.

આપણે પણ એવી જ રીતે જપ, ધ્યાન, સ્વાધ્યાય કે પ્રાર્થના કરીએ છીએ, પણ એકાગ્રતાપૂર્વક ભાગ્યે જ કરીએ છીએ. આપણું મન એ વખતે ઈશ્વરમાં નથી હોતું એટલે આપણને જેવો મળવો જોઈએ તેવો ને તેટલો લાભ નથી મળતો. પેલા નવાબ તથા કાજીની જેમ ધ્યાનાદિમાં આપણું મન મોટે ભાગે દુન્યવી વિષયોમાં જ ભમ્યા કરે છે. ઈશ્વરની ભક્તિભાવના વધારીને જપ, ધ્યાન કે પ્રાર્થના કરતાં મનને એમાં લીન કરી દઈએ ત્યારે જ આરાધનાનો સાચો આનંદ મળી શકે. એવી તલ્લીનતા અથવા તલ્લીનતાની લગની વિનાની આરાધના ક્ષુલ્લક અને ઉપરચોટિયા જ થઈ પડે એ હકીકત સમજી જઈએ તે જરૂરી છે. નાનકના શબ્દો એ જ સંદેશ પૂરો પાડે છે.

—શ્રીયોગેશ્વરજી

॥ अकोधी ऐकनाथ ॥

महाराष्ट्रना चार महाप्रतापी, लोकोत्तर, समर्थ महात्मा पुरुषो समर्थ रामदास, संत तुकाराम, ज्ञानेश्वर. अने ऐकनाथ ऐमां ऐकनाथनुं स्थान आगवुं अने अजोड हुतुं. ऐमणे नानी उंमरमां ईश्वरनो साक्षात्कार करीने गुरुनी आज्ञानुसार गृहस्थाश्रममां प्रवेश करेलो.

सद्भाग्ये ऐमने गिरिजबाई जेवी आदर्श पतिव्रता पत्नी मणेली. ऐ पण ऐवी ज धार्मिक, पवित्र ने ईश्वरप्रेमी प्रकृतिनी ढोवाथी ऐमनो गृहस्थाश्रम ऐक आदर्श गृहस्थाश्रम थई रहेलो.

ऐकनाथ पैठण गाममां रहता ने पोतानो मोटा भागनो वषत ईश्वरस्मरणमां पसार करता.

परंतु केटलाक ऐमना पर अकारण ईर्षा राषता.

ऐमणे शांतिनी मूर्ति मनाता ऐकनाथने गुस्से करवानो निर्णय कर्यो अने ऐमने माटे ऐक ब्राह्मणने तैयार कर्यो.

ब्राह्मण सो रुपिया पुरस्कार मणवाना लोभथी ऐकनाथने गुस्से करवा तैयार थयो.

ऐक दिवस वढेली सवारे ऐ ऐकनाथना घेर आव्यो अने ऐकनाथ ऐमना ऐकांत पूजाभंडमां बेठेला त्यां जईने ऐमनी तदन पासे ऐमने अडीने बेसी गयो.

ऐ घटना ऐकनाथने गुस्से करवा माटे पूरती હતી. तो पण ऐकनाथ पर ऐनी कोई पण प्रकारनी प्रतिकूल असर ना थई अने ऐ शांत ज रहा ऐ जोई ब्राह्मणने नवाई लागी.

ऐकनाथे गुस्से थवाने बढले ऐने बेसवा माटे आसन आयुं. ऐटले तो ऐ ढेबताई ज गयो.

છતાં પણ એણે એકનાથને ગુસ્સે કરવાનો સંકલ્પ તો ના જ મૂક્યો.

જમવાનો વખત થયો ત્યારે એકનાથે એને પોતાની બાજુમાં જમવા બેસાડ્યો.

એ વખતે બ્રાહ્મણને થયું કે અત્યારે એક અથવા બીજી રીતે જો ગિરિજાબાઈનું અપમાન કરવામાં આવે તો એકનાથને જરૂર ગુસ્સે કરી શકાય. એવો વિચાર કરીને ગિરિજાબાઈ જ્યારે પીરસવા માટે નીચા નમ્યા ત્યારે બ્રાહ્મણ એમની પીઠ પર બેસી ગયો.

એ જોઈને એકનાથે ગિરિજાબાઈને શાંતિથી કહ્યું : ‘જોજે બ્રાહ્મણ પડે નહિ !’

ગિરિજાબાઈએ એવી જ શાંતિથી જવાબ આપ્યો, ‘નહિ પડે. તમે તેની ચિંતા ના કરતા.’ અને એ પછી પોતાના નાના છોકરાને યાદ કરીને કહ્યું, ‘એ રમતાં રમતાં કેટલીકવાર આવી જ રીતે મારી પીઠ પર ચડી જાય છે એટલે હું એથી ટેવાયેલી છું. આ બ્રાહ્મણ પણ એ બાળક જેવો જ છે. એને નહિ પડવા દઉં.’

ગિરિજાબાઈના શબ્દો સાંભળીને બ્રાહ્મણના હોશકોશ ઊડી ગયા. એ શરમાઈ ગયો અને પોતાની જાત પર ધિક્કાર છૂટ્યો. એની પીડા અને એના પશ્ચાત્તાપનો પાર ના રહ્યો. નીચે ઊતરીને એણે એકનાથ તથા ગિરિજાબાઈના પગમાં પડીને પોતાના અસભ્ય વર્તનને માટે એમની માફી માગી.

એકનાથે એને માફ કર્યો, ઉપદેશ આપ્યો અને સાચો રસ્તો બતાવ્યો. પરિણામે એનું જીવનપરિવર્તન થયું અને એ એકનાથનો સદાનો શિષ્ય બની ગયો.

એકનાથ અને ગિરિજાબાઈનો અકોધ એને કાયમને માટે યાદ રહી ગયો.

॥ तुलसीदास અને औरंगजेब ॥

વિદ્યાનું ધામ ગણાતી કાશી નગરીની મુલાકાત કોઈ વાર લીધી છે ? જો લીધી હોય તો ગંગાનો પ્રવાહ ત્યાં કેટલો બધો વિશાળ બની વહ્યા કરે છે તેની ખબર હશે. ગંગાના એ હૃદયગમ્ય પ્રવાહને કાંઠે વસેલી એ ગંગાનગરીને વારાણસીને નામે પણ ઓળખવામાં આવે છે.

એ વારાણસી પ્રાચીનકાળમાં પંડિતો, વિદ્વાનો ને સંતપુરુષોના આશ્રયસ્થાન જેવી મનાતી. વિદ્યા અને સાધના બંનેના ભાવકોએ એ નગરીમાં આવવું પડતું. એકેકને ટપી જાય એવા વિદ્વાનો ને સંતપુરુષો એ નગરીમાં વાસ કરતા. ભારતીય ધર્મ અને સંસ્કૃતિના પ્રતીક જેવી એ કાશી શાળામાં ભણનાર વિદ્યાર્થીઓથી માંડી મોક્ષની કામનાવાળા શ્રેયાર્થીઓથી શોભતી.

આજે એ નગરીમાં ગંગાના તટ પર જે અસિઘાટ છે તેની બાજુમાં નાનોસરખો તુલસીઘાટ છે. તે ઘાટ મધ્યયુગના પ્રસિદ્ધ સંત તુલસીદાસના નામથી ઓળખાય છે. તુલસીદાસ જીવનના આખરી વર્ષોમાં ત્યાં રહેતા. એ વયોવૃદ્ધ થઈ ચૂક્યા હોવાથી એક મહાન સંતપુરુષ તરીકે પ્રખ્યાત હતા, છતાં તુલસીઘાટ પર એક નાનકડા શિવમંદિરની પાસે એ રહેતા.

એ મહાન સંતપુરુષે ભારતીય ધર્મ ને સંસ્કૃતિની રક્ષામાં કેવો મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે, એ વાતનું સમર્થન કરનારો એક દસ્તાવેજી પુરાવો પણ હમણાં જ મળ્યો છે અને સંશોધકોએ તેને પ્રકાશમાં આણ્યો છે. વાત એવી છે કે હિન્દુ-ધર્મનો વિરોધ કરનાર મુસલમાન બાદશાહ औरंगजेब એ વખતે કાશીમાં આવી હિંદુઓને બળજબરીથી મુસલમાન બનાવતો. ઘણાને

એણે મુસલમાન બનાવેલા, ને કેટલાંય દેવસ્થાનોનો નાશ કરેલો. મુસલમાન સિવાય બીજા બધાને કાફર માનનારો ઔરંગઝેબ બ્રાહ્મણો, પંડિતો ને સંતપુરુષોનો ઘોર વિરોધી હતો તેમની તે નિંદા કરતો, હાંસી ઉડાવતો ને કતલ પણ કરતો. તેનું નામ સાંભળી બધા ભયભીત બની જતા. તેને ખબર પડી કે ગંગા કિનારે અસિઘાટ પર પ્રખ્યાત સંત તુલસીદાસ નિવાસ કરે છે. પછી તો કહેવું જ શું ? તે તુલસીદાસની પાસે આવ્યો.

તુલસીદાસ ત્યારે શિવમંદિરે બહાર ઓટલા પર બેઠા હતા. એ હાથમાં માળા લઈ જપ કરી રહ્યા હતા. ઔરંગઝેબે એમને જોતાં જ કહ્યું, ‘એ કાફર ! હાથમાં માલા લેકર ક્યા કરતા હૈ ?’ તુલસીદાસે એને શાંતિથી કહ્યું, ‘ભગવાન શંકર કા જપ કરતા હૂં.’

ઔરંગઝેબ હસ્યો, ‘અરે કાફર ! ભગવાન શંકર હૈ કહાં ? યહ તો પત્થર હૈ પત્થર કા જપ ઓર પત્થરકી પૂજા કરતા હૈ ? એક અલ્લાકે અલાવા દુનિયા મેં ઓર કુછ નહિ. ભગવાન શંકરકો માનતા હૈ તો ઉસકા ચમત્કાર બતા દે, નહિ તો ઈસ્લામકા સ્વીકાર કર.’

એમ કહી એ પાસે આવેલા શિવમંદિરના પોઠિયા પાસે ગયો, ને કહેવા માંડ્યો, ‘ઈસ બેલકો ક્યોં રખ્યા હૈ ? યહ ક્યા ઘાસ યા દાના ખા સકતા હૈ ?’

‘ઈશ્વર કી ઈચ્છા હો તો સબકુછ ખા સકતા હે, નહિ તો કુછ ભી નહિ.’ તુલસીદાસે કહ્યું.

‘અરે મૂર્ખ ! ફિઝુલ બહસ કરતા હૈ ? ભગવાન કો માનતા હૈ તો ઉસે કહ દે કિ ઈસ બેલકો ઘાસ ખિલા દે, નહિ તો મંદિર કો તોડફોડ તેરે મસ્તક કો કાટ ડાલુંગા.’

ઔરંગઝેબના વચન સાંભળી ત્યાં ભેગી થયેલી માનવમેદની કંપી ઊઠી. બધાને ચિંતા થઈ. સંત તુલસીદાસનું હવે શું થશે ? ઔરંગઝેબ તો ભારે ધર્માધ છે !

પછી તો ઔરંગઝેબે ઘાસનો પૂળો મંગાવી પોઠિયા સામે મૂક્યો. પરંતુ પ્રભુની કૃપા જુઓ ! પોતાના ભક્ત તુલસીદાસની રક્ષા કરવા ભગવાને ચમત્કાર કર્યો, ને પોઠિયાએ મોં ઉઘાડી, જીભ લાંબી કરી પૂળો ખાવા માંડ્યો, જમા થયેલી માનવમેદની તો સ્તબ્ધ થઈ ગઈ. ખુદ ઔરંગઝેબ પણ નવાઈ પામી એ બધું જોઈ રહ્યો. જે વસ્તુ નજરે દેખાતી હતી તેની એ ના કેવી રીતે કહી શકે ? આત્મા બની જઈ એણે તુલસીદાસના ચરણમાં પ્રણામ કર્યા, ત્યારે જનમેદની પોકારી ઊઠી, ‘ભગવાન શંકર કી જે, સંત શિરોમણિ તુલસીદાસની જે !’

એ પ્રસંગ પછી ઔરંગઝેબ તુલસીદાસનો ભક્ત બન્યો, ને મંદિરના ધ્વંસની પ્રવૃત્તિ બંધ કરી કાશી છોડી ચાલી નીકળ્યો.

ભારતીય સંસ્કૃતિની રક્ષા કરનારા એવા કેટલાય પ્રતાપી સંતો મધ્યયુગમાં પેદા થયા’તા. તેમાંના તુલસીદાસ એક હતા. એમના વગર ભારતીય ધર્મને સંસ્કૃતિ ભાગ્યે જ જીવંત રહ્યા. કોઈ વાર કાશી જાવ, તો ભારતીય સંસ્કૃતિના એ મહાન જ્યોતિર્ધર તુલસીદાસની સ્મૃતિમાં રચાયેલો તુલસીઘાટ જરૂર જોજો. અને મહાન સંતને અંજલિ આપજો.

—શ્રીયોગેશ્વરજી

॥ भीरांनो संदेश ॥

राजस्थाननी ज नछि, भारतनी ज नछि, संसारनी सर्वोत्तम भक्तिमती स्त्रीओमां भीरांबाईनुं नाम भोअरे छे. अनुं नाम अने काम वरसो वही गयां तो पण आजे पण अमर छे अने अमर रहेशे.

कहे छे के 'मेरे तो गिरधर गोपाल दूसरो न कोई'नुं गीत गानारी भीरांने राजभवनमां विरोधी वातावरणमां रहिने भक्तिमार्गे आगण वधवानुं अधरुं लाग्युं. त्यारे अेषे अे जमानाना सुप्रसिद्ध स्वनामधन्य यशस्वी संतशिरोमणि तुलसीदासने पोतानी परिस्थितिनो प्याल आय्यो अने अेमनुं मार्गदर्शन माग्युं.

तुलसीदासे अेना मनने मापी लईने अेने संक्षेपमां छतां सयोट ने साथी सलाह आपी के जेने राम तथा सीता प्रत्ये प्रेम नथी तेनो हजरो शत्रुनी पेठे त्याग करी देवो ते ज बराबर छे. प्रह्लादे पितानी वात न मानी, विभीषणे भाईनो ने भरते मातानो त्याग कर्यो, बलिअे गुरु शुक्राचार्यनी वात न मानी, ने व्रजनी सुंदरीओअे पोताना पतिनी उपरवट थईने पण भगवान कृष्णनुं शरण लीधुं. तो आअरे अेमने आनंद तेम ज कल्याणनी प्राप्ति थई.

आ रह्या संत तुलसीदासनी अे सलाहना शरुआतना शब्दो :

‘जके प्रिय न रामवैदेही, सो तजिये कोटि वैरीसम,
यद्यपि परमसनेही, जके प्रिय न रामवैदेही.’

भक्तकवि नरसिंह महेताअे अे ज वातने बीज रीते रजु करतां कह्युं छे के,

‘नारायणनुं, नाम ज लेतां वारे तेने तजिये रे,
मनसा वाया कर्मणा करी विह्वल वरने भज्जअे रे.’

સંત તુલસીદાસની એ સલાહ મીરાંબાઈને સાચી લાગી, ગમી ગઈ, અને પરિણામે એણે રાજભવનનો તથા ચિતોડનો ત્યાગ કરવાનો સંકલ્પ કરી લીધો. એ સંકલ્પ એના પદમાં પ્રતિબિંબિત થયો છે.

‘સાંઢવાળા સાંઢ શણગારજે રે મારે જાવું સો સો રે કોસ,
રાણાજીના દેશમાં મારે જલ રે પીવાનો દોષ.’

કૃષ્ણચરણાનુરાગી, કૃષ્ણપ્રેમી મીરાં રાણાજીના દેશને છોડીને વૃંદાવનની પ્રેમ નીતરતી પવિત્ર ભૂમિમાં પ્રવેશી.

પરંતુ એ ભૂમિમાં રહેવું ક્યાં ?

કહે છે કે વૃંદાવનમાં એ વખતે જીવ ગોસ્વામી વાસ કરતા ભક્તોમાં એમની પ્રસિદ્ધિ હતી.

મીરાંબાઈએ એમના આશ્રમમાં રહેવા માટે એમની અનુમતિ મંગાવી.

જીવ ગોસ્વામીએ જણાવ્યું કે હું સ્ત્રીનું મોહું નથી જોતો, એટલે મારી મુલાકાત તથા આશ્રમમાં રહેવાની અનુજ્ઞા નહિ આપી શકું.

મીરાંને એ ઉત્તર અત્યંત આશ્ચર્યકારક લાગ્યો. એણે જણાવ્યું, ‘મારા મનમાં તો એવું હતું કે વૃંદાવનમાં એક જ પુરુષ હશે, અને એ પુરુષ બીજા કોઈ નહિ, પરંતુ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ હશે. બીજા પુરુષો તો વૃંદાવનમાં આવતાંવેંત જ ગોપીભાવ ધારણ કરતા હશે. પોતાને ગોપી માનતા હશે. ને ગોપીની પેઠે પ્રેમભક્તિમાં ડૂબીને ભગવાન કૃષ્ણના દર્શન માટે કામના કરતા હશે. પરંતુ મને જુદી જ જાતનો અનુભવ થઈ રહ્યો છે. વૃંદાવનમાં વરસો સુધી વસવા છતાં પણ તમે હજુ પોતાને પુરુષ માનો છો, તમારા એ જ્ઞાનથી મને ખરેખર આશ્ચર્ય થાય છે.’

મીરાંએ એ ભાવનું દિગ્દર્શન કરાવતાં ગાયું છે :

‘આજ લગી હું એમ જાણતી વ્રજમાં
કૃષ્ણ પુરુષ છે એક,

વૃંદાવન વસી હજી પુરુષ રહ્યા છે
તેમાં ધન્ય તમારો વિવેક.'

મીરાંનો પ્રેમભક્તિથી ભરેલો માર્મિક સંદેશ સાંભળીને જીવ ગોસ્વામીની આંખ ઉઘડી ગઈ. એ સંદેશમાં સમાયેલો સાર એ સમજી શક્યા.

એમને થયું કે મીરાંબાઈ કોઈ સાધારણ સ્ત્રી નથી લાગતી. એના સંસ્કાર ઘણા ઊંચા છે.

એમના મનનું પરિવર્તન થયું. એ આશ્રમમાંથી બહાર આવ્યા, ઝડપથી ચાલ્યા, ને મીરાંબાઈના ચરણમાં પડ્યા.

મીરાં પાછી ખસી ગઈ ને બોલી, 'અરે આ શું કરો છો ? તમે તો સ્ત્રીનું મોઢું પણ નથી જોતા !'

'એ મારી ભૂલ હતી.' ગોસ્વામીએ કહ્યું, 'એ ભૂલને તેં સુધારી. તારે માટે આશ્રમનાં દ્વાર ઉઘાડાં છે. તું એમાં ખુશીથી રહી શકે છે.'

મીરાંબાઈ ગોસ્વામી પાસે રહેવા માંડી.

માણસ ચર્મચક્ષુથી જ જગતને જોયા કરે અને જ્યાં સુધી એનાં દિલચક્ષુ ઉઘડે નહિ ત્યાં સુધી એની સંકુચિતતા નથી મટતી, એના ભેદભાવ નથી ટળતા, એની અંદર સાચી ભક્તિ નથી જાગતી, અને એનો ઉદ્ધાર પણ નથી થતો. વેશ કે દેશને બદલીને બેસી નથી રહેવાનું, પણ મનની દશા બદલવાની છે.

વૃંદાવનમાં આજે પણ કેટલાય રહે છે, પરંતુ ગોપીભાવથી કેવળ પરમાત્માને પુરુષ સમજી, એમની પ્રસન્નતા માટે કેટલા રહે છે ? અને એકલા વૃંદાવનની જ વાત શા માટે ? આ વિશ્વ આખું વૃંદાવન છે એવું માનીને એમાં ગોપીભાવથી પરમાત્માની પ્રસન્નતા કે કૃપા માટે જ રહેવાનું છે. તો જ એ રહેવાનું સફળ થાય. મીરાંનો એ સંદેશ સૌને માટે છે.

॥ प्रथम केणवीअे पात्रता ॥

कवि दयाराम कही गया छे के उत्तम वस्तु अधिकार विना मणे तदपि अर्थ ना सरे. अे कथन साव तो षोटुं नथी ज. आत्मिक साधनाना क्षेत्रने तो अे बराबर लागु पडे छे. अेवा केटलाय साधको छे जे कोईक असाधारण अनुभव अथवा अनुग्रहनी अपेक्षा राखे छे, परंतु अेक अथवा बीज्ज रीते अेमने अेवा अनुग्रह के अनुभवनी प्राप्ति थई जय तो तेने सहन करी, जुरवी के पयावी नथी शकता. शास्त्रोमां अेटला माटे ज उल्लेख करवामां आव्यो छे के अधिकार अथवा पात्रता जेईने ज कोईपण वस्तु अर्पण करवी. पात्र जेया विना अर्पण करेली वस्तु जेईअे तेवी ने तेटली इण्हायक नथी थई शकती.

अे संबंधमां श्री रामकृष्ण परमहंसदेवना शिष्य अने मुष्य सेवक मथुरबाबुना जवननो अेक महत्वनो प्रसंग याद आवे छे.

मथुरबाबु रामकृष्ण परमहंसदेवना भक्त हता, अने अेमनो षर्य पण मोटे भागे अे ज उपाउता.

अेमणे ज्यारे ज्ञायुं के रामकृष्णदेवे कृपा करीने विवेकानंदना शिर पर हाथ मूक्यो अने विवेकानंदने समाधिनी अनुभव कराव्यो त्यारे अेवो विलक्षण अनुभव करवानी अेमने पण ईच्छा थई तथा अेने माटे अेमणे रामकृष्णदेवने प्रार्थना करी.

रामकृष्णदेवे कहुं के तमारी भूमिका हजु तैयार नथी थई, तमारां हजु अेटली योग्यता नथी आवी, माटे अेवा

અનુભવની ઈચ્છા ના રાખો, તો પણ મથુરબાબુએ પોતાનો આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો.

એ આગ્રહ દુરાગ્રહમાં પલટાયો ત્યારે રામકૃષ્ણદેવે એમના પર પણ એવો અનુગ્રહ કરવાનું સ્વીકાર્યું.

એમણે ભાવમાં આવીને પોતાની પાસે બેઠેલા મથુરબાબુના મસ્તક પર હાથ મૂક્યો.

એમના એ અસાધારણ શક્તિશાળી સ્પર્શથી મથુરબાબુનું મન સમાધિદશામાં ડૂબવા લાગ્યું. એમના મનની બધી જ વૃત્તિઓ શરીરના સ્થૂલ પ્રદેશનો પરિત્યાગ કરીને સૂક્ષ્મ પ્રદેશમાં લીન થવા લાગી.

આખોય અનુભવ અવનવો, અનેરો અને આનંદદાયક હતો. તો પણ મથુરબાબુ એથી ગભરાઈ ગયા.

એ આકસ્મિક અનુભવનો આરંભ થયો ત્યાં જ એ બૂમ પાડી ઊઠ્યા, ‘અરે, આ તમે શું કરી રહ્યા છો ? મારે તો સ્ત્રી છે, સંતાન છે, ઘર છે, પરિવાર છે, જમીનજાગીર છે, સર્વ કાંઈ છે. મારે અત્યારથી આવી રીતે મરવું કે બધાંનું ભાન ભૂલવું નથી. હજુ તો મારે જીવવું છે ને બધાંનો રસ લેવો છે. કૃપા કરીને મારા મસ્તક પરથી તમારો હાથ લઈ લો.’

મથુરબાબુની મૂઝવણ જોઈને રામકૃષ્ણદેવે એમના મસ્તક પરથી હાથ હઠાવી દીધો.

મથુરબાબુની અવસ્થા પાછી પૂર્વવત્ બની ગઈ. એમને શાંતિ મળી.

રામકૃષ્ણદેવે કહ્યું, ‘મેં પહેલેથી જ જણાવેલું ને વાંરવાર જણાવેલું કે તમારી યોગ્યતા અધૂરી છે તો પણ તમે તમારો આગ્રહ ચાલુ જ રાખ્યો. હવે તો મારા શબ્દોની યથાર્થતાની પ્રતીતિ તમને પોતાને જ થઈ ગઈ ને ?’

મથુરબાબુ ચૂપ રહ્યા.

એ પછી ફરી વાર એમણે રામકૃષ્ણદેવને પોતાના મસ્તક પર હાથ મૂકવાની પ્રાર્થના ના કરી, ના કદી પણ નહિ.

જે અનુભવો પોતાના વ્યક્તિગત જીવનવિકાસના પરિણામે સ્વાભાવિક રીતે પ્રાપ્ત થાય છે તે જીવનવિકાસના ક્રમિક અંગ અથવા અંશરૂપ હોવાથી આનંદ આપે છે. તે જીવનમાં ભળી જાય છે. પરંતુ જે અનુભવો પૂરતી સાધનાત્મક તૈયારી વિના થાય છે કે ઉપરથી લાદવામાં આવે છે એ આનંદ નથી આપતા, શાંતિ નથી ધરી શકતા, અને વધારે ભાગે અશાંત અથવા બેચેન કરે છે. મોટા અને મહત્વના અનુભવોની અપેક્ષા રાખતા સાધકે સૌથી પહેલાં દીર્ઘકાળની વ્યવસ્થિત સાધનાનો આધાર લઈને જરૂરી ભૂમિકા તૈયાર કરવી જોઈએ. અનુભવો પછી આપોઆપ મળવા માંડશે તથા એમનો આસ્વાદ પણ માણી શકાશે.

મથુરબાબુના આ પ્રસંગમાંથી એ જીવનોપયોગી સંદેશ મળે છે. પહેલાં પાત્રતા કેળવીએ, પછી લોકોત્તર પદ, અવસ્થા અથવા અનુભવની આશા રાખીએ. એવી આશા નહિ રાખીએ તો પણ પાત્રતા તૈયાર થતાં એ આપોઆપ આવી મળશે.

—શ્રીયોગેશ્વરજી

॥ विवेकानंद अने वांदरा ॥

वेदांतकेसरी स्वामी वीर विवेकानंदना जवननी वात छे.

अे वात अेमण्णे पोते ज परदेशमां करेलां पोतानां प्रवचनोमां कडी बतावी छे.

वात घण्णी सरस तथा प्रेरणात्मक छे अेथी अेनुं अवारनवार स्मरण थई आवे अे स्वाभाविक छे.

पोतानी प्रभ्यातिना वषत पडेलां स्वामी विवेकानंदे देशना प्रत्यक्ष दर्शननी अने देशनी परिस्थितिने ज्ञाणवानी ँच्छाथी प्रेराईने अमुक योक्कस समय सुधी देशनुं परिभ्रमण करेलुं.

अे दरमियान देशना विविध प्रदेशोमांथी पसार थतां अे मध्यप्रदेशमां आवी पडोळ्या.

त्यांना पोताना प्रवास दरमियान अे अेकवार अेक अरण्य जेवा प्रदेशमांथी आगण वधी रडेला त्यारे अेकाअेक अेमनी दृष्टि पाछण पडी तो अेमना आश्चर्यनो पार रह्यो नडि.

अेमण्णे पोतानी पाछण थोडेक दूर वांदराना अेक नाना सरभा टोणाने आवतुं जेयुं.

वात अेकदम साधारण अने वनना वातावरणने माटे तदन कुदरती छती. तो पण विवेकानंदने अेथी आश्चर्य तो थयुं ज परंतु वधारामां तयनी लागणी थई आवी.

अे लागणीथी प्रेराईने अे रस्ता पर दोंडवा लाग्या.

आगण विवेकानंद अने पाछण वांदरानुं टोणुं, बन्ने वच्ये ज्ञाणे के दोंडवानी छरिझाई शडु थई.

विवेकानंद वच्ये वच्ये पाछण नजर करीने जेवा लाग्या तो वांदराओनी संभ्या अेमने वधती लागी.

वांदरा अेमने पकडी पाडवा अने अेमना पर आकमण

કરવા ઉત્સુક હોય એવું લાગવા માંડ્યું.

વિવેકાનંદને સમજ ના પડી કે આ દશામાં શું કરવું.

એ વધારે ને વધારે વેગથી આગળ દોડવા માંડ્યા.

પરંતુ વાંદરાનું ટોળું પાસે ને પાસે આવતું ગયું અને એમની નિરાશા વધતી ગઈ. એ વધારે ભયભીત થયા.

એ જ વખતે દૂરના એક ખેતરમાંથી કોઈ ખેડૂતનો અવાજ આવ્યો, 'સ્વામીજી, દોડો નહિ. દોડવાને બદલે હિંમતપૂર્વક વાંદરાઓની સામે ઊભા રહો.'

વિવેકાનંદને એ શબ્દોથી પ્રેરણા મળી. એ તરત જ વાંદરાઓની સામે ઊભા રહ્યા. એની અસર એવી તો ચમત્કારિક થઈ કે વાંદરાઓનું ટોળું દોડતું અટકી ગયું, ને ધીમે ધીમે વિખેરાયું.

એ હકીકતને વારંવાર યાદ કરીને સ્વામી વિવેકાનંદ કહેતા કે એવી જ રીતે માયાનો પ્રતિકાર કરી, એવી જ બ્રાંતિ અથવા અજ્ઞાનનો સામનો કરો.

એ ઉદ્દગાર સમજવા જેવો છે. જીવનમાં જ્યારે સંકટો, પ્રલોભનો કે ભયસ્થાનોથી ઘેરાઈ જવાનો અવસર આવે ત્યારે હતપ્રભ કે હતાશ થવાને બદલે, પોતાના મૂળભૂત આત્મસ્વરૂપને યાદ કરી, એમાં પ્રતિષ્ઠિત થઈને, એમની સામે હિંમતપૂર્વક ઊભા રહેવાની જરૂર છે. એવી રીતે પ્રતિકૂળતાથી નાસીપાસ થવાને બદલે જે પરમાત્મામાંથી પ્રેરણા મેળવીને બનતી શાંતિ રાખીને માર્ગ કરે છે તે જ ભયમાંથી મુક્ત બને છે અને જીવનના વિકાસની સર્વોત્તમ સફરમાં સફળતાપૂર્વક આગળ વધે છે. નિરાશા નહિ પણ આશા, નિર્બળતા નહિ પણ બળ, ને નાહિંમત નહિ પણ હિંમતને ધારણ કરવાથી જ લાભ થાય છે. આજે પણ એ સંદેશ એવો જ અસરકારક અને અમર છે.

॥ બંગાળી કન્યાની મુક્તિ ॥

ઈ.સ.૧૯૪૮માં કલકત્તામાં ભયંકર કોમી રમખાણો ફાટી નીકળ્યાં હતાં. લૂંટ, આગ, અપહરણ, અત્યાચાર, અનાચાર, જોરજુલમ ને હત્યાના બનાવો બધે બનવા માંડ્યાં. માનવે માનવતાને વિસારી દીધી ને દાનવતા ધારણ કરી. આતંકની મૂર્તિ બની એ ચારે તરફ ફરવા માંડ્યો. બધે હાહાકાર થઈ રહ્યો. અશાંતિ વ્યાપી ગઈ. અનીતિ છવાઈ ગઈ. એ રમખાણોમાં સ્ત્રીજાતિએ જે સહન કર્યું એ અજોડ હતું. ભારતમાતાનો આત્મા એ ધોર અત્યાચારથી કકળી ઊઠ્યો.

એક બંગાળી કન્યા એ વખતે એક મુસલમાનના હાથમાં ફસાઈ ગઈ. મુસલમાન પરણેલો હતો. એ એને પાકિસ્તાન લઈ જવા તૈયાર થયો. પોતાની બીજી પત્ની સાથે એણે એ બંગાળી કન્યાને પણ બુરખો પહેરાવ્યો અને કલકત્તાથી બધાં ટ્રેનમાં લાહોર જવા માટે વિદાય થયાં.

બંગાળી કન્યા બહાદુર હતી. પરંતુ અત્યાચારી આગળ એનું કશું ન ચાલ્યું. એણે વિચાર કરી નક્કી કર્યું કે બળ હવે કામ નહિ લાગે, બુદ્ધિયે કામ નહિ લાગે, જે નરાધમના પંજામાં પોતે ફસાઈ છે, તે નરાધમ સાથે હવે તો પાકિસ્તાન જવું એ જ ઉપાય છે. બીજો કોઈ ઉપાય હવે કામ લાગે તેમ નથી. બંગાળની ભૂમિને હવે ભૂલી જવી પડશે, કલકત્તાનું જીવન સ્વપ્ના જેવું થઈ રહેશે.

એની છાતી ધડકી ઊઠી. નસો હાલી ઊઠી. એની આંખે અંધારાં આવ્યાં. આવા જીવન કરતાં તો મરણ સારું. એવો એને વિચાર આવ્યો. પણ મરવુંય કેવી રીતે ? મરવા માટેનો માર્ગ

પણ ક્યાં હતો ? ભાગ્યશાળી હોય તેને જ મરણ સૂઝે ને ? તે કાંઈ જેને-તેને કે માગનારને થોડું જ મળે છે ? ગાડી દોડાદોડ કરતી આગળ વધ્યે જતી હતી. ત્યાં તો એને એની માતાના શબ્દો યાદ આવ્યા, વિપત્તિ હોય ત્યારે જરા પણ મૂંઝાયા કે ગભરાયા વિના ઈશ્વરને યાદ કરવા, ને સાચા દિલથી ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરવી. જે મદદ કોઈ નથી કરી શકતું તે ઈશ્વર કરે છે. એને કરેલી પ્રાર્થના કદી નકામી જતી નથી.

અને પ્રેરણાનો એક નવો પ્રવાહ એના પ્રાણમાં ફરી વળ્યો. એક નવા પ્રકાશ અને નવી આશાથી એનો આત્મા અલોકિત બની ઊઠ્યો. એને થયું, દુઃખ વેઠવાનું નક્કી જ છે, તો પછી ઈશ્વરનું સ્મરણ કરીને શાંતિપૂર્વક શા માટે ન વેઠવું ? ઈશ્વરની કૃપા માટે બનતા પ્રેમભાવથી પ્રાર્થના શા માટે ન કરવી ?

બંગાળી કન્યાએ પ્રાર્થના કરવાનો આરંભ કર્યો. એની આંખમાંથી આંસુ ચાલી નીકળ્યાં, ‘હે પ્રભુ ! મારી રક્ષા કરો, ગમે તેમ કરી મારી રક્ષા કરો. હું તમારી ભક્ત નથી, છતાં શરણાગત તો છું જ. તમારા વિના જીવનમાં કોઈનોય આધાર નથી રહ્યો. હત્યારાએ મારા ભાઈ ને મા-બાપની હત્યા કરી છે. મને હવે કોઈ અજાણ્યા પ્રદેશમાં લઈ જવાય છે. તમે મને મદદ કરો ને ગમે તેમ કરી આ પિશાચના હાથમાંથી છોડાવો, નહિ તો પછી મારી છાતીને બંધ કરી દો-મને મૃત્યુ આપો.’

ઈશ્વરે એની પ્રાર્થના સાંભળી હોય એવો એક બનાવ બન્યો. બરેલીના સ્ટેશને ટ્રેન ઊભી રહી, ને એક ટિકિટચેકરે એ જ ડબ્બામાં પ્રવેશ કર્યો. પેલા સેકન્ડ ક્લાસના ડબ્બામાં બેઠેલા મુસલમાન ભાઈ પાસે એણે ટિકિટ માંગી. એનો અવાજ સાંભળી પેલી બંગાળી કન્યાને જરા હિંમત આવી. પોતાનો પગ

એણે ટિકિટબાબુના પગ પર દાબી જોયો. એકવાર, બે વાર, ત્રણ વાર, ઉપરાઉપરી પગ દબાવાથી ટિકિટબાબુને શંકા ગઈ. નીચે ઊતરીને એક સ્ત્રીકંડકટરને બોલાવી લાવ્યો. સ્ત્રી કંડકટરની હાજરીમાં કન્યાનો બુરખો એમણે ઊંચો કરાવ્યો, તો એ સ્તબ્ધ બની ગયા. કન્યાના મોંમા ડૂચો હતો, ને એના બંને હાથ પીઠ પાછળથી બાંધેલા હતા. પોલીસની મદદથી એમણે કન્યાને નીચે ઊતારી.

એવી રીતે કન્યાને મુક્તિ મળી. જેમ તેમ કરીને એ અંગાળી કન્યા કલકત્તા જવા ફરી વિદાય થઈ, એનો આત્મા, ઈશ્વર પ્રત્યેના પ્રેમભાવથી નાચી ઊઠ્યો. એને કેટલો બધો આનંદ થયો, ને કેટલી શાંતિ થઈ તે કોણ કહી શકે ? આપણે તો તેની કલ્પના જ કરી શકીએ.

ઈ.સ.૧૯૪૮માં બનેલી આ સત્યઘટના આજે પણ કહી રહી છે કે દુઃખ, પરિતાપ, ચિંતા, મુસીબત, વેદના કે આફતના વિપરીત વખતમાં નિરાશ કે નાસીપાસ થઈ બેસી રહેવાને બદલે, તમારી અંદર ને બહાર બધે જ બેઠેલા પ્રિયતમ પરમાત્માનું શરણ લો, તેની પ્રાર્થના કરો, ને તેને પોકાર પાડો. હિંમતને હાર્યા વિના, ધીરજને ખોયા વિના, તેની મદદની માગણી કરો, તો તે મદદ જરૂર કરશે, તમારી વહારે ધાશે ને કૃપા વરસાવી તમને ધન્ય કરશે. તમને મદદ કરવા કોઈપણ જાતના સ્વાર્થ વિના એ સદાયે તૈયાર છે. ફક્ત તમે એને ઓળખતા નથી, એની મદદ માટે તમારું હૃદય ખોલી હાથને લાંબો કરતા નથી એટલું જ. આવો, ને જીવનને સાચા અર્થમાં સુખી, શાંત ને કૃતાર્થ કરવા માટે એ પરમાત્માનું શરણ લો !

—શ્રીયોગેશ્વરજી

॥ आसामनी कन्या ॥

आसामनी धरतीनी वात छे.

देशना ज ठतिहासमां नहि, समग्र दुनियाना ठतिहासमां कायमने माटे अमर रहे अेवी छे. आसामनी धरतीना अंतरमां अे सुवर्णाकारे लभायेली छे.

थीनी सैनिकोनां धाडां भारतनी सरहद परना नेझा विस्तारमां, तीडनां टोणांनी जेम तूटी पड्यां, त्यारे सत्यतानी कोरपण भाषामां नहि माननारा अे आक्रमणपोरोनो तन, मन, धनथी सामनो करवा, अेमने आगेकूय करतां अटकाववा, अने बने तो अेमने नेझा विस्तारमांथी तगडी काढवा, देशना सूत्रधारोअे आड्वान कर्नु. अे आड्वान सांभणी आभा देशमां वीजणी द्योडी गछ. काश्मीरथी कन्याकुमारी ने द्वारकानी आसाम सुधीनो बधोये प्रदेश भणभणी उिठ्यो. लोकोमां ज्ञाणे वंटोण यढ्यो. जंजावातनी जेम जडपी गतिथी धसतां आवतां थीनी टोणांने रोकवा समग्र जनता कटिबद्ध थछ.

अे वभते तेजपुरमां मध्यम वर्गना अेक कुटुंबमां अेक भूभसुरत कन्या छती. वीसेक वरसनी उंमरनी आजुआजुना मडोव्लाओमां अे स्वरूपवती मनाती. तावांग पड्युं अने थीनी आक्रमणपोरो आगण वधवा लाग्या. त्यारे अे कन्याना प्रेममां पडेलो अेक युवान अेनी पासे आवीने कडेवा मांड्यो, 'हवे तो आपणे जलदी लग्न करी लछअे तो सारुं, जवन नयित बनी ज्ञय, तारा विना हवे माराथी नथी रहेवातुं. तुं मारा जवननी कोण छे ते भबर छे ? प्रेरणा, प्रकाश, देवी तुं मणशे त्यारे ज मने शांति मणशे.'

कन्याअे कह्युं, 'मारा हाथनी मागणी अेकला तें ज नथी करी. बीजा युवके पण मारा मोडमां पडी मारी साथे लग्न

કરવાની ઈચ્છા બતાવી છે. તેને માટે તેણે હજુ થોડા દિવસ પહેલાં જ પ્રસ્તાવ મૂક્યો છે.’

‘હું એની સાથે તારું લગ્ન નહિ થવા દઉં.’ યુવાને કહ્યું, ‘કોઈપણ સંજોગોમાં તને બીજા કોઈની નહિ થવા દઉં. તું મને નહિ મળે તો હું જીવનમાંથી રસ ખોઈ બેસીશ અને આપઘાત કરીશ.’

એટલામાં તો પેલો લગ્નનો ઉમેદવાર બીજો યુવક આવી પહોંચ્યો.

થોડીક ઔપચારિક વાતચીત પછી એણે પૂછ્યું, ‘મારા પેલા પ્રસ્તાવ પર વિચાર કર્યો કે નહિ ?’

‘કર્યો છે.’ કન્યાએ કહ્યું.

યુવક આનંદમાં આવી ગયો. બીજો યુવાન જરા ચિંતામાં પડ્યો.

‘શો વિચાર કર્યો ? હવે તો એકેક દિવસ મને યુગ જેવો લાગે છે. કેમે કરીને જતો જ નથી.’

‘ભારત પર...આપણા પ્યારા ભારત, પર ચીની આક્રમણ થયું છે તે ખબર છે ને ?’ કન્યાએ પૂછ્યું.

‘ખબર છે.’ યુવકે ઉત્તર આપ્યો.

‘ચીની ધાડાં તાવાંગ કબજે કરી વાલોંગ તરફ ધસ્યાં આવે છે, તે ખબર છે.’

‘તેની પણ ખબર છે.’

‘વાલોંગ પડે, ને બોમડીલા પણ દુશ્મનના હાથમાં જાય, તો તેજપુરની શી દશા થાય તે કલ્પી શકો છો ?’

‘હા, ઘણી ભયંકર દશા થાય.’

‘તો પછી અત્યારે દેશવાસી તરીકે આપણી શી ફરજ છે ? લાગણીવેડામાં તણાઈ જઈ, લગ્ન કરી સુખોપભોગ કરવાની કે આક્રમણખોરોનો સામનો કરીને માભોમ માટે મરી ફીટવાની ?

માર્ચ : ૨૦૨૬

૪૯

તમે બંને મારા લગ્નના ઉમેદવાર બની બેઠા છો. પણ હું કાયર કે નામદને વરવા નથી માગતી. દેશની સરહદો તમને પોકારી રહી છે. તમે વીર હો, ને તમારામાં ખરેખર પાણી હોય, તો લશ્કરમાં સામેલ થાવ ને ચીની ધાડાંને મારી હઠાવવાના કામમાં સહકાર આપો. જરૂર પડે તો તમારી જાનની પણ કુરબાની કરો. દેશની પ્રજા તરીકે દેશનું રક્ષણ કરવાની આપણી ફરજ છે. હું પોતે પણ મહિલાસંરક્ષણદળમાં સામેલ થાઉં છું. મારો હાથ જોઈતો હોય તો જંગમાં વીરતા બતાવો, ને ભારતની ભૂમિ પરથી ચીનનાં ચાંચીયા જેવાં લશ્કરો પાછાં ન હકે ત્યાં સુધી ‘કુંવારા’ રહેવાનો ને જંપીને ન બેસવાનો સંકલ્પ કરો. મારા પર સાચો પ્રેમ હોય તો મારે ખાતર અને પ્યારા દેશને ખાતર આટલું કરો.’

કન્યાની વીર વાણીથી યુવાનોની આંખ ઉઘડી ગઈ. એમને પોતાની ફરજ સમજાઈ.

પછી તો એ લશ્કરમાં ભરતી થયા.

કન્યા સંરક્ષક દળમાં સામેલ થઈ. લોકોએ જ્યારે કન્યાની વીરતાની વાત જાણી, ત્યારે કન્યાને માટેનું એમનું માન વધી પડ્યું.

આપણે જ્યારે એમ કહીએ છીએ, કોઈ પણ દેશની સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ એકલા ધન કે સુવર્ણથી નથી થતું, હથિયારોથી યે નથી થતું, પરંતુ દેશની પ્રજાના જોમ, ખમીર, દેશપ્રેમ અને સ્વાર્પણથી થાય છે, ત્યારે આવી વીર કન્યાઓ તથા યુવાનોને યાદ કરીને જ કહીએ છીએ. એ સંદર્ભમાં આ પ્રસંગ ઘણો મૂલ્યવાન છે. જે દેશમાં આવી પ્રજા વસે છે, તેને કોઈ પરાધીન નથી બનાવી શકતું. અને કદાચ કોઈના છળ, કપટ કે પશુબળથી એ પરતંત્ર બની જાય તો પણ, પરતંત્રતાની બધી જ બેડીઓ તોડીને, છેવટે એ મુક્તિનો શ્વાસ લઈને જ જંપે છે.

॥ ઈશ્વરનું દર્શન ॥

‘આપણા ધર્મપ્રાણ કહેવાતા દેશમાં શું વીતરાગ, ઈશ્વર-પરાયણ, સાચા અથવા આદર્શ મહાત્માઓની અછત છે ?’ કેટલાક જિજ્ઞાસુઓ તરફથી એવો પ્રશ્ન પૂછાય છે. એના પ્રત્યુત્તરમાં આપણે કહીશું ? ‘ના, એવા મહાત્માઓની ખોટ નથી. દેશનો પ્રવાસ ઉપર ઉપરથી કરીએ તો એવા મહાત્માઓનો મેળાપ મોટા પ્રમાણમાં ને સહેલાઈથી ન થાય એ સાચું છે, તો પણ એમની સંખ્યા ઓછી હોવા છતાં એમના સમાગમનું સૌભાગ્ય ઈશ્વરની કૃપાથી કોઈક ધન્ય સમયે સાંપડી શકે છે એ પણ એટલું જ સાચું છે. એવા એક સુખદ સમાગમનું મને સ્મરણ થાય છે.’

એ સમાગમ જગન્નાથપુરીના પવિત્ર પ્રદેશમાં થયેલો. એ પ્રદેશનો મહિમા એક તીર્થ તરીકે ઘણો મોટો મનાય છે. ભારતનાં ચાર પુરાણપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન પુણ્યધામોમાં જગન્નાથપુરીની ગણતરી થાય છે. કહે છે કે શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુએ પોતાના જીવનનાં છેલ્લાં અઢાર વરસો ત્યાં જ પસાર કરેલાં અને પોતાનું શરીર પણ ત્યાં જ છોડેલું. આજે પણ પ્રત્યેક વરસે કેટલાય જિજ્ઞાસુઓ, પ્રવાસીઓ અને દર્શનાર્થીઓ એની યાત્રા કરે છે ને ત્યાંના પવિત્ર પરમાણુઓનો લાભ લે છે. એ પવિત્ર તીર્થપ્રદેશમાં વસતા કે વિચરતા સંતોનાં દર્શન કે સમાગમનું સદ્ભાગ્ય પણ મેળવે છે. બે વરસ પહેલાં અમે એની યાત્રાએ ગયા ત્યારે એવા જ એક સંતપુરુષનાં દર્શનનો અલૌકિક અવસર મેળવી શકેલા.

ભારતના ભિન્ન ભિન્ન ભાગોમાં જુદી જુદી કક્ષાના જે સારા સંતો જોવા મળે છે તેમાં એક અસાધારણ કક્ષાના કહી શકાય એવા એ સંત હતા. એમની બાહ્ય આકૃતિ એટલી બધી અવનવી કે આકર્ષક નહોતી લાગતી. એમનું શરીર શ્યામ હતું. એમણે કેવળ કૌપીન પહેરેલું. મુખમંડળ લાંબી જટા તથા દાઢીથી શોભતું.

એમના હાથમાં મોટા મણકાની માળા હતી એની મદદથી એ જપ કરતા. એ જગન્નાથપુરીના વિખ્યાત, વિશાળ, કળાત્મક મંદિરના પ્રવેશદ્વારની અંદરના ભાગમાં મોટા ઓટલા પર બેઠેલા.

એમને જોતાં જ અવનવી લાગણી થઈ આવી એવું લાગ્યું લાગ્યા વિના રહ્યું નહિ કે એ એક મહાન સંત છે. અમે એમની પાસે ગયા એટલે એમણે અમારી તરફ મીઠી નજરે નિહાળીને સ્મિત કર્યું. પાંચેક મિનિટ સુધી એમની સમક્ષ શાંતિપૂર્વક ઊભા રહીને એમની આજુબાજુના પવિત્ર પરમાણુઓનો આસ્વાદ લઈને ધર્મશાળામાં પાછા ફરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા, ત્યારે અમારી સાથેના એક ધર્મપ્રેમી પુરુષે એમને પૂછ્યું :

‘આ જમાનામાં કોઈને ઈશ્વરદર્શન થઈ શકે ?’

‘થઈ શકે.’ મહાત્મા પુરુષે ઉત્તર આપ્યો.

‘થઈ શકે ?’

‘હા.’

‘પરંતુ આ જમાનો કેવો છે ?’

‘જમાનો ગમે તેવો હોય, ઈશ્વર એકના એક જ છે.’

‘ઈશ્વરનું દર્શન કેવી રીતે થઈ શકે ?’

‘એમને માટેની ભક્તિથી.’

‘કળિયુગમાં ભક્તિ થઈ શકે ?’

‘ના કેમ થાય ? જેને કરવી હોય તેનાથી થઈ શકે. કળિયુગમાં ભક્તિનું સાધન જ સરળ, સચોટ ને સર્વસુલભ તથા સર્વશ્રેષ્ઠ છે. એ સાધનનો આધાર લેવો કે ના લેવો એ મનુષ્યના હાથની વાત છે.’

‘તમને ઈશ્વરનો અનુભવ થયો છે ?’

‘અનુભવ થયો છે માટે તો ‘બોલી બતાવું છું.’ સંતપુરુષે શાંતિથી જણાવ્યું, ‘જે એનું શરણ લે છે એને એ વહેલો કે મોડો,

નાનો કે મોટો અનુભવ આપે જ છે.’

મહાત્મા પુરુષની આગળ એક કપડું પાથરવામાં આવેલું. તેમાં જતા આવતા ભક્તોએ પૈસા નાખેલા. એના તરફ આંગળી કરીને પેલા પુરુષે પુનઃ પૂછ્યું, ‘ઈશ્વરનું શરણ લીધું છે તો પછી આ પૈસા શા માટે એકઠા કર્યા છે ?’

‘એકઠા કરવા કે ના કરવાનો કોઈ સવાલ નથી. જેમની ઈચ્છા હોય છે તે પૈસા મૂકે છે. નથી ઈચ્છા હોતી તે નથી મૂકતા. હું કોઈને મૂકવા માટે આગ્રહ નથી કરતો ને મૂકતાં રોકતો પણ નથી.’

મહાત્માએ થોડાક સમય સુધી મૂક રહીને માળા ફેરવી એટલે પેલા પુરુષે પાછું પૂછ્યું, ‘આ પૈસામાં તમને મમત્વ નથી ?’

‘ના.’

‘તો પછી આ પૈસા કોઈ લઈ લે તો ?’

‘ભલે લઈ લે.’

‘હું લઈ લઉં તો ?’

‘તો તમે જાણો. તેમાં મારે શું ?’

પેલા પુરુષે મહાત્મા પુરુષની આગળ પડેલા પૈસા ખરેખર લેવા માંડ્યા. પરંતુ મહાત્મા પુરુષ પોતાના આસન પરથી વિચલિત ન થયા. એ શાંત જ રહ્યા. એમની નિર્વિકારિતા અને શાંતિ જોઈને એ વિસ્મય પામ્યા ને પૈસા મૂકીને મારી સાથે પાછા ફર્યા. એ પ્રસંગથી એ ખૂબ જ પ્રભાવિત થયા ને બોલ્યા, ‘મહાત્મા સાધારણ નથી, એકદમ અસાધારણ છે. એના સિવાય આટલી બધી અલિપ્તતા અને શાંતિ ના હોઈ શકે.’

‘તમારી ખાતરી થઈ ?’

‘હા.’

‘મને તો પહેલેથી જ, એમનાં દર્શનમાત્રથી જ એવું લાગેલું.’

‘મને હવે લાગ્યું.’

‘સારું.’

બીજે દિવસે સાંજે અમે મંદિરમાં ગયા ત્યારે એ મહાપુરુષ ત્યાં જ બેઠેલા. એમની પાસે પેલા ભક્તે દીક્ષાની માગણી કરી એટલે એમણે નમ્રતાપૂર્વક જણાવ્યું, ‘દીક્ષા તો જીવમાત્રને ઈશ્વરની મળેલી જ છે. હું વળી દીક્ષા આપનાર કોણ ? શ્રદ્ધા તથા ભક્તિપૂર્વક ઈશ્વરનું શરણ લો ને સ્મરણ કરો એ દીક્ષા જ છે.’

‘પરંતુ તમારા જેવા મહાપુરુષનો આશીર્વાદ તો જોઈએ ને ?’

‘આશીર્વાદ ઈશ્વરનો મનુષ્ય શરીર મળ્યું ત્યારથી મળેલો જ છે. એ આશીર્વાદને ઓળખો. હું પોતે પણ એમના જ આશીર્વાદની કામના કરું છું. મારા આશીર્વાદની આવશ્યકતા હોય તો એ પણ છે જ. જીવન ઝડપી છે. કોઈને માટે રાહ જોઈને ઊભું નથી રહેતું. માટે કામ કરવા માંડો વધારે વાતો કરવામાં વખત ના વીતાવો.’

એટલું બોલીને એ મહાપુરુષ મૂક રહ્યા. પછી એ બોલ્યા જ નહિ.

એ પછી બીજે દિવસે અમે એમને ત્યાં જોયા જ નહિ. એ ક્યાં ગયા તે ના સમજાયું. જગન્નાથપુરીમાં કોઈ ઠેકાણે એ જોવા જ ના મળ્યા. ભગવાન જગન્નાથ જ એમના રૂપમાં પોતાના મહિમાને પ્રકટ કરવા અને એવી રીતે અમારી શ્રદ્ધાભક્તિને બળવત્તર બનાવવા આવી પહોંચ્યા કે કોઈક પ્રાતઃસ્મરણીય સ્વનામધન્ય સિદ્ધપુરુષે અમારી ઉપર અનુગ્રહ કરીને એવી રીતે દર્શન દીધું એ ના સમજાયું, પરંતુ એ દર્શન હતું અતિશય આનંદદાયક અને પરમ પ્રેરણાપ્રદાયક એની ના નહિ, એ દર્શન દ્વારા એમને પ્રતીતિ થઈ કે ભારતની આધ્યાત્મિક પરંપરાનું પ્રતિનિધિત્વ કરનારા ઉજ્જવળ જીવનવાળા જ્યોતિર્ધરો હજુ જીવે છે ખરા.

આજે પણ એમનું સુખદ સ્મરણ થાય છે ત્યારે અંતર અસાધારણ આનંદ અને આદરભાવથી ભરાઈ જાય છે.

—શ્રીયોગેશ્વરજી

॥ એટલી ચતુરતા તો જોઈશે જ ॥

મહાભારતના આદિપર્વમાં એકસો તેતાલીસમા અધ્યાયમાં એક વાત આવે છે. પાંડવો દિનપ્રતિદિન ખૂબ જ શક્તિશાળી અને તેજસ્વી બનતા જતા હતા તે જાણીને ધૃતરાષ્ટ્રની ચિંતાનો પાર ન રહ્યો. એમણે રાજનીતિમાં કુશળ, મંત્રીશ્રેષ્ઠ કણિકને બોલાવીને કહ્યું કે, ‘પાંડુપુત્રોનો રોજેરોજ અભ્યુદય થઈ રહ્યો છે તે જાણીને મને ભારે દુઃખ થાય છે. મારે એમની સાથે મેળ કરવો કે ઘર્ષણમાં ઊતરવું તે સંબંધી સલાહ આપો. હું તમારી સલાહ પ્રમાણે વર્તન કરીશ.’

બ્રાહ્મણશ્રેષ્ઠ કણિકે એના ઉત્તરમાં પોતાના વિચારો રજૂ કર્યા. એ વિચારો રાજનીતિથી પરિપૂર્ણ હતા. કણિકે કહ્યું કે, ‘શત્રુનો અભ્યુદય હંમેશાં નડતરરૂપ છે. એટલા માટે એને બનતા બધા જ પ્રયત્નોથી રોકવો જોઈએ.’

‘દ્વિજશ્રેષ્ઠ ! સામ, દામ, દંડ ને ભેદ દ્વારા શત્રુનો નાશ કેવી રીતે કરવો જોઈએ ? તમે એ વિષય વિસ્તારપૂર્વક ઉદાહરણ સાથે મને સમજાવો તો સારું.’

એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કણિકે એક નાની સરખી કથા કહી સંભળાવી, ‘મહારાજ, વરસો પહેલાં વનમાં નીતિશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોને જાણનાર એક શિયાળ રહેતું. એ યુક્તિપ્રયુક્તિ દ્વારા પોતાના હેતુ સિદ્ધ કરવામાં કુશળ હતું. એ ચતુર શિયાળ એના ચાર મિત્રો વાઘ, ઉંદર, ઘેટું તેમ જ નોળિયા સાથે વનમાં વાસ કરતું.’

એક વાર એ પાંચે મિત્રોએ વનમાં વિહાર કરતા એક બળવાન, યુવાન, હષ્ટપુષ્ટ હરણને જોયું. એને મારવાની ઈચ્છા

થઈ. પણ આક્રમણ કરીને મારવાનું મુશ્કેલ લાગવાથી અંદરોઅંદર મંત્રણા કરી.

શિયાળે કહ્યું, ‘વાઘ, તેં આ હરણને મારવાના કેટલાય ઉપાયો કરી જોયા, પરંતુ એ ચતુર, યુવાન અને દોડવામાં હોંશિયાર હોવાથી નથી પકડી શકાયું. એ જ્યારે સૂતું હોય ત્યારે આપણો મિત્ર ઉંદર જો એના પગનું માંસ ખાઈ જાય તો એ નાસી શકે નહિ, પછી તું એને સહેલાઈથી મારી શકે ને આપણે બધાં ભેગાં મળીને એનું માંસ ખાઈ શકીએ.’

શિયાળની સલાહ સૌને પસંદ પડી. એ સલાહ પ્રમાણે ઉંદરે સૌથી પહેલાં જઈને હરણના પગનું માંસ ખાઈ લીધું. પછી વાઘે એને મારી નાખ્યું. હરણનો નાશ થયેલો જોઈને સૌને આનંદ થયો. શિયાળને એની અસાધારણ બુદ્ધિશક્તિને માટે સૌએ ધન્યવાદ આપ્યા. શિયાળે સૌને સ્મિત કરીને કહ્યું કે, ‘તમે બધા ભોજન કરતા પહેલાં સ્નાન કરી આવો. તમે પાછા આવશો ત્યાં સુધી હું મૃગના મૃત શરીરની ચોકી કરીશ.’

સૌ નદીમાં નહાવા ગયા. મહાબળવાન વાઘ સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થઈને સૌથી પહેલાં પાછો આવ્યો ત્યારે શિયાળને ચિંતામગ્ન જોઈને એને પણ ચિંતા થઈ. એણે ચિંતાનું કારણ પૂછ્યું.

‘વીરવર વાઘ, ઉંદર હજુ હમણાં જ મને કહી ગયો કે વાઘને ધિક્કાર છે, મૃગને તો મેં માર્યું છે, છતાં એ મારા બાહુબળના પરિણામરૂપે આજે પોતાનું પેટ ભરશે. મિત્ર, ઉંદરનાં એવાં અહંકારયુક્ત વચન સાંભળ્યા પછી મને તો માંસ ખાવાની જરા પણ રુચિ નથી રહી.’

વાઘે જણાવ્યું, ‘મિત્ર, ઉંદરના શબ્દોએ મારી આંખ ઉઘાડી નાખી છે. હું હવે વનમાં વિહરનારાં પ્રાણીઓનું માંસ મારા બાહુબળથી જ એમનો શિકાર કરીને ખાધા કરીશ.’ એટલું કહીને વાઘ ચાલ્યો ગયો.

ત્યાર પછી આવેલા ઉંદરને શિયાળે કહ્યું, ‘મિત્ર, તારું મંગલ હો. મને હમણાં નોળિયાએ જણાવ્યું છે, કે વાઘે આ મૃગને માર્યું હોવાથી એના દાંતનું ઝેર એના માંસમાં ભળી ગયું છે એટલે એ માંસને હું નહિ ખાઉં. હું તો ઉંદરને ખાઈને જ પેટ ભરવાની ઈચ્છા રાખું છું. તું મારી ઈચ્છાનું અનુમોદન કર.’

શિયાળની વાત સાંભળીને ઉંદર ડરી ગયો ને દરમાં પેસી ગયો. એટલામાં તો ઘેટું આવ્યું. શિયાળે એને કહ્યું, ‘વાઘને તારા પર ગુસ્સો ચઢ્યો છે, માટે અહીં રહેવામાં તારું શ્રેય નથી. એ એની સ્ત્રી સાથે થોડી વારમાં આવી પહોંચશે. માટે જેમ ઠીક લાગે તેમ કરી લે.’

ભયનું માર્યું ઘેટું ત્યાંથી એ જ વખતે નાસી ગયું, છેલ્લે આવેલા નોળિયાને જોઈને શિયાળ બોલ્યું, ‘મેં મારા બાહુબળથી વાઘ-ઘેટાં વગેરેને હરાવીને નસાડી મૂક્યાં છે. મારી સાથે લડી, મને હરાવીને તું ચાહે તો માંસ ખાઈ શકે છે.’

નોળિયાએ કહ્યું, ‘બળવાન વાઘ અને બુદ્ધિમાન ઉંદર પણ તારી આગળ હારી ગયા, તો પછી મારો તો હિસાબ જ શો ?’ અને એ પણ પલાયન થઈ ગયો.

‘એ પ્રમાણે પોતાની અપ્રતિમ ચતુરાઈથી બીજાં બધાંને નસાડી મૂકીને શિયાળે મૃગના માંસનો સ્વાદ લીધો. કુરુનંદન, શિયાળની નીતિથી ચાલનાર રાજા ઉત્તરોત્તર સુખી થાય છે. કાયરને ભય બતાવી, વીરને વિનયથી ખુશ કરી, લોભીને ધન

આપી, ને નીચ તથા સરખેસરખાને શક્તિ બતાવીને પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરવું જોઈએ. મહારાજ, સામ, દામ, દંડ ને ભેદનું આ દૃષ્ટાંત મેં તમને સંક્ષેપમાં કહી સંભળાવ્યું.’

મહાભારતનું એ દૃષ્ટાંત જરા અનોખું છે. મહાભારત કાળને વીત્યે આજે કેટલોય વખત વીતી ગયો છે. મહાભારતકાળનાં અને આજનાં મૂલ્યોમાં ફેર પણ પડ્યો છે. એ દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો ડગલે ને પગલે દગાફટકા, વિશ્વાસઘાત અને છેતરપિંડીની પ્રથાનો આપણે પુરસ્કાર નહિ કરી શકીએ. રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય જીવનની તંદુરસ્તી અને સમૃદ્ધિ માટે એવી પ્રથા અત્યંત અમંગલ અથવા અનર્થકારક થઈ પડશે. ધૃતરાષ્ટ્રની પેઠે આપણે બીજાનાં સુખશાંતિ, સમુન્નતિ ને સમૃદ્ધિ જોઈને જલીશું નહિ, અને શિયાળ જેવા એકલપેટા પણ નહિ થઈએ. પરંતુ જે આપણી સુખસમૃદ્ધિ જોઈને જલે છે અને શિયાળ જેવા સ્વાર્થી કે સર્વભક્ષી બનીને આપણા વ્યક્તિગત, સમષ્ટિગત કે રાષ્ટ્રીય જીવનમાં અશાંતિની આગ સળગાવવા તેમ જ આપણા પર તરાપ મારી આપણા હક્કના હિસ્સાને હડપી લેવા માગે છે. તેમના પ્રત્યે ગાફેલ નહિ જ રહીએ. એટલું જ નહિ, એમને પરાસ્ત કરવા, એમને નાકામિયાબ બનાવવા બનતું બધું જ કરી શકીશું. એટલી ચતુરતા તો જોઈએ જ. દેશમાં આજે જ્યારે બાહ્ય અને આંતર આક્રમણ અથવા અવ્યવસ્થાના ઓળા ઊતર્યા છે ત્યારે મહાભારતની એ શિક્ષા ખાસ યાદ કરવા જેવી છે.

—શ્રીયોગેશ્વરજી

॥ બહાદુર બાળકો ॥

ધર્મ અથવા કર્તવ્યના પાલનનો પંથ બધે વખતે નિષ્કંટક અથવા સરળ નથી હોતો. એ પંથે પ્રયાણ કરનારને જાતજાતની ને ભાતભાતની અગ્નિપરીક્ષા કે કસોટીઓમાંથી પસાર થવું પડે છે. એ પંથને તલવારની તીક્ષ્ણ ધાર જેવો કહી શકાય. નિર્બળ મનના માનવો આકરી અગ્નિપરીક્ષામાંથી પસાર થઈને એ પંથે પગલાં ભરતાં ડરે છે, પરંતુ ધર્મભાવનાથી ભરેલા, કર્તવ્યપાલનના આગ્રહવાળા, ઉત્તમ પ્રકારના મનોબળથી સંપન્ન માનવો નાનો કે મોટો ભોગ આપવો પડે કે ગમે તેવું કષ્ટ સહન કરવું પડે તો પણ, એ પંથને મૂકવાનો વિચાર નથી કરતા, એ તો આગળ પગલાં ભર્યે જ જાય છે. એમના અંતરમાં પેલું શાસ્ત્રવચન સારી પેઠે અંકિત થઈ ગયું હોય છે કે,

ન જાતુ કામાન્નભયાન્ત લોભાત્
ધર્મ ત્યજેતા જીવિતસ્યાપિ હેતોઃ ।
ધર્મો નિત્યો સુખદુઃખેત્વનિત્યે,
જીવો નિત્યો હેતુરસ્ય ત્વનિત્યઃ ॥

‘કોઈ પ્રકારની કામનાથી પ્રેરાઈને, ભયને લીધે, લોભથી કે જીવનની લાલસાથી પણ કદી ધર્મનો ત્યાગ ના કરવો. ધર્મ નિત્ય છે ને સુખ તથા દુઃખ તો અસ્થાયી છે, આત્મા અમર છે પરંતુ શરીર અનિત્ય છે.’

ભારતમાં એવા કર્તવ્યવ્રત, ધર્મપરાયણ સ્ત્રીપુરુષો કેટલાંય થઈ ગયાં છે જેમણે ધર્મ કે કર્તવ્યને હંમેશાં મહત્ત્વનું સ્થાન આપ્યું છે, એને માટે જરૂર પડ્યે મોટી મોટી યંત્રણાઓ વેઠવામાં અને શરીરની આહુતિ આપવામાં પણ પાછી પાની નથી કરી,

અને એ પણ હસતે મોઢે. ઈતિહાસમાં એમનાં નામ અમર છે ને સુવર્ણાક્ષરે અંકિત થયેલાં છે.

શીખ ધર્મમાં થઈ ગયેલા ગુરુ ગોવિંદસિંહ એમનામાંના એક હતા અને એમના પુત્રો પણ એવા જ પ્રતાપી હતા.

ગુરુ ગોવિંદસિંહને ધર્મને માટે ભારેમાં ભારે બલિદાન આપવાં પડેલાં. છતાં પણ એ મહાપુરુષે પોતાની નિષ્ઠાનો ત્યાગ નહિ કરેલો.

સિંહનાં સંતાનો જેમ શિયાળ નહિ પણ સિંહ જ જન્મે તેમ એમના સુપુત્રો પણ એમના જેવા જ પરાક્રમી નીકળ્યા.

ગુરુ ગોવિંદસિંહ પ્રત્યેના દ્વેષભાવથી પ્રેરાઈને એક વાર સરહિંદના નવાબે એમના બે નાના પુત્રોને પોતાની પાસે બોલાવ્યા.

નવાબે એ બંને બાળકોને મુસલમાન બનવાની આજ્ઞા કરી, પરંતુ ધર્મપ્રેમી બહાદુર બાળકોએ એ આજ્ઞાનો અસ્વીકાર કર્યો.

નવાબે એમને ભાતભાતના પ્રલોભનો બતાવ્યાં તો પણ એ મક્કમ અને અડગ રહ્યા.

પ્રલોભનો, ભય, ધમકી કે લાલચ એમની પોતાના ધર્મની નિષ્ઠામાં સહેજ પણ ફેર ના પાડી શકી.

એમના ધર્માત્મરનો કોઈયે ઉપાય શેષ ના રહ્યો ત્યારે છેવટના શસ્ત્ર તરીકે નવાબે એમને દીવાલમાં જીવતા જ યણી દેવાનો હુકમ કર્યો.

એ ભયંકર હુકમ પણ બાળકોને ના ડગાવી શક્યો. એમના દિલ એવા જ મક્કમ રહ્યાં.

સરહિંદના નવાબના કઠોર આદેશાનુસાર દીવાલ યણવાની શરૂઆત કરવામાં આવી ને યણતરની વચ્ચે ગુરુ ગોવિંદસિંહના બંને પુત્રોને ઊભા રાખવામાં આવ્યા.

નવાબે કહ્યું, ‘છોકરાઓ જક્કી થઈને એકની એક વાતને

વળગી રહેવાને બદલે મુસલમાન બનીને જાતને બચાવી લો. હાથે કરીને શા માટે મૃત્યુના મુખમાં પડી રહ્યા છો ?’

બાળકો બોલ્યા, ‘જક્કી થઈને એકની એક વાતને અમે નથી વળગી રહ્યા પણ તમે વળગી રહ્યા છો. અમારું ધર્મોત્તર કરાવવાના ગાંડપણને છોડી દો તો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી. બાકી અમે મૃત્યુથી જરાપણ નથી ડરતા. ધર્મને માટે મરવું પડશે તો પણ એ મૃત્યુ અમારે માટે મંગલકારક થઈ પડશે.’

દીવાલ વધારે ને વધારે ચણાતી ચાલી.

બાળકો એવા જ અડગ અને નિર્ભય રહ્યા.

છાતી સુધી દીવાલ આવી પહોંચી એટલે આખુંયે દૃશ્ય કરુણ બની ગયું.

એ વખતે મોટા બાળકનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું અને એની આંખમાંથી અશ્રુ ટપકી પડ્યાં.

એ જોઈને નાનો બાળક ગળગળો બની ગયો ને બોલ્યો, ‘કેમ ? મરવાનું નથી ગમતું કે શું ? આંખમાં આંસુ કેમ આવ્યાં ?’

‘આંસુ આવવાનું કારણ જુદું છે.’ મોટા ભાઈએ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું, ‘ધર્મને માટે તું મારા કરતાં નાનો હોવાથી વહેલો ચણાઈ જઈશ કે વહેલો મરીશ એ વિચારીને મને ઓછું આવે છે. હું તારા કરતાં નાનો હોત તો કેવું સારું થાત ?’

નવાબના હુકમથી એ બંને સુકોમળ બાળકો પર દીવાલ ચણાઈ ગઈ, પરંતુ એથી શું ? એમનો ધર્મપ્રેમ, જુસ્સો, આત્મત્યાગ અથવા બલિદાનભાવ અમર બની ગયો.

ધન્ય છે બાળકો ! ધન્ય એ સુપુત્રો !

એમનાં જીવન અનંત કાળ સુધી અનેકોને પ્રેરણા પાતાં રહેશે, અનેકને બળ ધરશે, અને અનેકના અંધકારથી આવૃત્ત જીવનમાં જ્યોતિ ભરશે. _____ ❁ _____

॥ विवेकानंदनी संयत्ता ॥

महात्मा श्रीरामकृष्ण परमहंसदेवना वज्रतमां कलकत्ताथी थोडेक दूर गाजीपुरमां अेक बीज तपस्वीश्रेष्ठ महापुरुष निवास करता. अेमनुं नाम पवडारी बाबा હતું. એ મોટે ભાગે લોકસંપર્કથી દૂર નિતાંત એકાંતમાં રહેતા. બીજા સામાન્ય માણસો તો એમને પૂજ્યભાવથી જોતા જ, પણ રામકૃષ્ણદેવ પોતે પણ પ્રસંગ મળતાં એમના ત્યાગ, એમની સાધુતા અને તપશ્ચર્યાની પ્રશંસા કરતા.

પવડારી બાબા કેવા પ્રકારના સંત હતા અથવા કોઈ જાતની વિશેષ તપશ્ચર્યા કે સાધના કરતા તેની માહિતી કોઈને ન હતી. એ સંબંધી એ ભારેગુપ્તતા સેવતા. છતાં પણ લોકોમાં અને ખાસ કરીને શ્રદ્ધાભક્તિસંપન્ન ભક્તોમાં એ હઠયોગી તરીકે ઓળખાતા. સાધના દ્વારા સાંપડેલી કેટલીક વિશેષ શક્તિઓના પરચા એમના સંપર્કમાં આવનારા સ્ત્રી-પુરુષોને અવારનવાર મળ્યા કરતા. એને લીધે અને એમની કેટલીક બીજી યોગ્યતાઓને લીધે આજુબાજુના વિશાળ પ્રદેશમાં એ સારી પેઠે જાણીતા થઈ ચૂકેલા.

રામકૃષ્ણદેવની સાથે સ્વામી વિવેકાનંદ પણ પવડારી બાબાના દર્શને ગયેલા ને ત્યારથી એ પ્રતાપી લોકોત્તર મહાપુરુષને માટે વિશેષ આદરભાવ રાખતા થયેલા.

એ પછી તો વરસો વીતી ગયાં ને વિવેકાનંદ પરદેશ પણ જઈ આવ્યા.

પરદેશમાં ભારતીય ધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન તથા સંસ્કૃતિના ઉદ્ગાતા કે પ્રચારક તરીકે એમને અખૂટ કીર્તિની પ્રાપ્તિ થઈ. એ કીર્તિ

સાથે એ દેશમાં આવી પહોંચ્યા ત્યારે દેશવાસીઓએ એમનું ભારે ઉમળકાથી દબદબાપૂર્વક સન્માન કર્યું. એમના સ્વાગતમાં ઠેર ઠેર સભાઓ ભરવામાં આવી, ને એમણે કરેલા અભૂતપૂર્વ કાર્યની મદદરૂપે પ્રેમપૂર્વક એમની પ્રશસ્તિ કરી.

કૃતજ્ઞતા તેમજ ગુણગ્રાહકતાના એ વિરાટ પ્રદર્શનથી વિવેકાનંદનું અંતર આનંદી ઊઠ્યું.

સૌનો સત્કાર ઝીલીને એ છેવટે કલકત્તામાં શાંતિપૂર્વક રહેવા માંગ્યા ત્યારે એમના મનમાં પવહારી બાબાની સ્મૃતિ પ્રબળપણે થઈ આવી.

પવહારી બાબાનું દર્શન કરીને એ કૃતાર્થ થયા ને પોતાને બડભાગી માનવા લાગ્યા.

પરંતુ એ ભાવ એટલેથી જ ના અટક્યો. એ દર્શનને લીધે એમના મનમાં એક નવો જ વિચાર પેદા થયો. એમને થયું કે મેં રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવને ગુરુ કર્યા છે એના કરતાં પવહારી બાબાને ગુરુ કર્યા હોત તો ? પવહારી બાબા રામકૃષ્ણદેવ કરતાં વિશેષ શક્તિશાળી લાગે છે !

એ વિચાર એમના મનને એવો તો ઘેરી વળ્યો કે એ સિવાય એ બીજું કાંઈ વિચારી શક્યા જ નહિ.

લાંબા વખત લગી એમણે એ વિચાર કર્યા કર્યો ને છેવટે એવું પણ નક્કી કર્યું કે સવારે ઊઠીને પવહારી બાબા પાસે જઈને એમને ગુરુ તરીકે સ્વીકારી લેવા.

ત્યાં તો એ રાતે એક અદ્ભુત બનાવ બન્યો. એને બનાવ કહો કે ચમત્કાર બધું એક જ છે.

યાંદનીથી ચમકતા જે નાના સરખા ઉદ્યાનમાં એ આંટા મારી રહેલા તે ઉદ્યાનમાં એમની અજાયબી વચ્ચે એમણે એક અદ્દષ્ટપૂર્વ દ્રશ્ય જોયું. એમનાથી થોડેક દૂર, એમની બરાબર સામે, રામકૃષ્ણદેવની અલૌકિક આકૃતિ ઊભી રહેલી. અવકાશમાં ઊભેલી એ જ્યોતિર્મય સુધાસભર આકૃતિના દર્શનથી વિવેકાનંદને ભારે નવાઈ લાગી. એ આકૃતિ પોતાના ગુરુ રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવની જ હતી !

પરંતુ એમની મુખાકૃતિ પર હાસ્યને બદલે વિષાદ હતો એની ઉપર પ્રસન્નતાને બદલે ખિન્નતાની છાયા સ્પષ્ટ દેખાઈ આવી. એનું કારણ ?

કારણનો ખુલાસો કરતી હોય એમ એ આકૃતિ વિવેકાનંદને જાણે કે ઠપકો આપતી હોય તેમ કહેવા માંડી, ‘મારામાં હજુ પણ આટલો બધો અવિશ્વાસ ? મારી આટલી બધી કૃપા હોવા છતાં પણ અવિશ્વાસ ?’

અને એ આકૃતિ અવકાશમાં વિલીન થઈ.

એ અલૌકિક અનુભવને લીધે વિવેકાનંદે પવહારી બાબાને ગુરુ કરવાનો વિચાર છોડી દીધો. પરંતુ બીજે દિવસે એ વિચારે પાછું જોર પકડ્યું ત્યારે રામકૃષ્ણદેવે પાછું એ જ રીતે દર્શન આપ્યું. કહે છે કે રામકૃષ્ણદેવે વિવેકાનંદને ઉપરાઉપરી એવી રીતે એકવીસ દિવસ સુધી દર્શન આપ્યું ત્યારે એમની રહી-સહી ભ્રાંતિ દૂર થઈ અને એમને ખાતરી થઈ કે રામકૃષ્ણદેવ ખૂબ જ શક્તિશાળી છે ને એમની પોતાના પર કાયમની કૃપાદષ્ટિ છે. પવહારી બાબાને ગુરુ કરવાનો વિચાર એમણે માંડી વાળ્યો.

—શ્રીયોગેશ્વરજી

॥ આંખ મીંચાશે ત્યારે ॥

સાધારણ દેખાતી ઘટનાઓમાં પણ કેટલીક વાર અસાધારણ રહસ્ય સમાયેલું હોય છે. અલબત્ત, એ રહસ્યનો તાગ મેળવવાની વૃત્તિ તથા શક્તિ હોવી જોઈએ. હંસની પેઠે જે સૌમાંથી સાર ગ્રહણ કરે છે તેને માટે સમસ્ત સંસાર એક મહાન વિશ્વવિદ્યાલયરૂપ બની જાય છે અને જીવનની પ્રત્યેક પરિસ્થિતિ કે ઘટના ગ્રંથરૂપ એવા સાર ગ્રહણ કરનારા પુરુષો બહુ વિરલ દેખાય છે એ વાત સાચી છે, પરંતુ એવા પુરુષો પોતાના જીવનને આશીર્વાદરૂપ બનાવી શકે છે, એ પણ એટલું જ સાચું છે.

ઋષિકેશમાં થોડાંક વરસ પહેલાં એવા એક સત્પુરુષ આવી પહોંચ્યા.

એ મુંબઈના નિવાસી હતા, ખૂબ જ શ્રીમંત હતા, તથા સમાજમાં પ્રતિષ્ઠિત પણ હતા.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં એમણે લીલાલહેર કરવામાં બાકી નહોતી રાખી.

પહેલેથી જ એ વ્યસની તથા કુમાર્ગગામી હતા.

પરંતુ એક ધન્ય દિવસે એમની આંખ ઉઘડી.

પોતાના આલીશાન મકાનની વિશાળ અગાસીમાં બેઠા બેઠા એકાગ્ર ચિત્તે ચાંદની રાતે એ પોતાના મિત્રોની પ્રશસ્તિ સાંભળી રહ્યા હતા ત્યારે એમનો એક મિત્ર ભર્તુહરિનું વૈરાગ્યશતક લઈને આવી પહોંચ્યો.

વૈરાગ્યશતકનો પેલો પ્રખ્યાત શ્લોક એને અત્યંત પ્રિય હતો. તે એણે વારંવાર અર્થ સમજાવતાં ગાવા માંડ્યો :

ચિત્તનું હરણ કરનારી સુંદર સ્ત્રીઓ છે, અનુકૂળ સગાંસંબંધી તથા ભાઈઓ છે, ખડે પગે આજ્ઞા ઝીલવા ઊભા રહેનારા સેવકો છે, હાથી તથા ઘોડાઓ છે એવી રીતે સંક્ષેપમાં કહીએ તો સર્વ પ્રકારની સાંસારિક સુખસાહ્યબી ને સંપત્તિ છે, છતાં પણ એમાં ખરેખર તારું એવું શું છે ? આંખ મીંચાશે એટલે એમાંનું

કશું જ નહિ હોય. કશું જ સાથે નહિ આવે.

એવા શબ્દોએ પેલા શ્રીમંત વિલાસી પુરુષના મનમાં કાંતિ કરી. એવા શબ્દો અને ભાવો એમનાથી અજ્ઞાત હતા એવું ન હતું છતાં પણ એ એવી અસર કરી રહ્યા.

એના અનુસંધાનમાં જ એ ઋષિકેશ આવેલા ત્યાંના શાંત એકાંત વાતાવરણનો લાભ લેવા. અલબત્ત, થોડા દિવસને માટે. કેમ કે એમણે બાહ્ય ત્યાગ કર્યો ન હતો તથા કરવા માગતા પણ ન હતા.

એ કહેતા કે ઘરનો ત્યાગ કે નામનો ત્યાગ કે વસ્ત્રોનો ત્યાગ શા માટે કરુ ? ત્યાગ કરવાનો છે તે તો મનની મલિન વૃત્તિઓનો, વાસનાઓનો, વિચારોનો, કુટેવોનો ને કુકર્મોનો કરવાનો છે. એવા શબ્દો અસરકારક રીતે અને યોગ્ય વખતે બોલાયા હતા કે એમની આંખ ઉઘડી ગઈ.

એમને થયું કે આટલી બધી સંપત્તિ હોવા છતાં એમાં મારું શું છે ? યુવાનીના મદમાં અને સંપત્તિના નશામાં ભાન ભૂલીને મેં કેટલીય જાતનાં કુકર્મ કર્યાં અને અત્યાર સુધીના જીવનને એવી રીતે એળે ગુમાવ્યું. હવે મારે સવેળા ચેતવું જોઈએ ને શેષ રહેલા જીવનનો સદ્વપયોગ કરવો જોઈએ.

એમણે પવિત્ર જીવન જીવવાનો સંકલ્પ કર્યો.

સંકલ્પ કર્યો એટલું જ નહિ, એ પ્રમાણે ચાલવા પણ માંડ્યું.

ભર્તુહરિના વૈરાગ્યશતકનો પેલો શ્લોક એમનો જીવનશ્લોક બની ગયો. એની છેલ્લી પંક્તિ એમને માટે અત્યંત પ્રેરક થઈ પડી.

એમનું જીવન પલટાઈ ગયું. પવિત્ર ત્યાગથી જ શાંતિ મળે છે ને જીવન ધન્ય બને છે. એટલે હું તો ઘરમાં જ રહીશ, વ્યવહાર કરીશ, ધંધામાં ધન આપીશ, પરંતુ પ્રામાણિકતાથી ચાલીશ. ને મન બીજા કશામાં નહિ પણ ઈશ્વરમાં જ જોડવાનો પ્રયાસ કરીશ. જેથી આંખ બંધ કરવાનો સમય આવે ત્યારે શાંતિથી બંધ કરી શકું, અને તે પહેલાં બનતાં કલ્યાણકારક કામ પણ કરી શકું.

—શ્રીયોગેશ્વરજી

Statement about the ownership and other particulars about magazine "ADHYATMA" monthly to be published in the issue every year after the last day of February.

Form-IV (See Rule-8)

1.	Place of Publication	:	"Sarvamangal" Plot No. 254, Street No. 5, Vijayrajnagar, Bhavnagar – 364 001
2.	Periodicity of its Publication	:	Monthly
3.	Printer's name, Nationality and address	:	Ashish V. Gohil "Sarvamangal" Plot No. 254, Street No. 5, Vijayrajnagar, Bhavnagar – 364 001
4.	Publisher's name, Nationality and address	:	Same as above
5.	Editor's name, Nationality and address	:	Same as above
6.	Name and address of individual who own the magazine and Partners, share-holders holding more than one percent of the total capital	:	Magazine is owned by Sarvamangal Charitable Trust Address : 'Swargarohan' Danta Road, Ambaji. Dist : Banaskantha – 385 110

I Ashish V. Gohil, hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

Dated : 17th March 2026

Ashish V. Gohil
Publisher & Administrator

Regd. No. : BVHO/113/2024-2026,
Renewed upto 31-12-2026. R.N.I. No. 71957/99

“

તમારા પોતાના નિયમો ને
સિદ્ધાંતોને બધા સંજોગોમાં
વળગી રહેતાં શીખો

”

- પૂ. શ્રીયોગેશ્વરજી

Permitted to SPO's Bhavnagar, Posted at RMS Office Bhavnagar
on 1st of every month. Total Volume Pages 68.
Price per copy Rs.8/- Annual Subscription Rs.25/-